

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Rusko jako téma evropské energetické bezpečnosti

David Krabec

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Mezinárodní vztahy - východoevropská studia

Bakalářská práce

Rusko jako téma evropské energetické bezpečnosti

David Krabec

Vedoucí práce: PhDr. Magda Leichtová, Ph.D.
Katedra politologie a mezinárodních vztahů
Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

Děkuji vedoucí mé práce, PhDr. Magdě Leichtové, Ph.D., za cenné rady a připomínky, bez nichž by tato práce nevznikla.

Obsah

Obsah	5
1.0 Úvod.....	6
1.1 Ropa a zemní plyn jako strategické energetické suroviny	8
1.2 Energetická bezpečnost v teoretické rovině	11
1.3 Spotřeba a produkce energií.....	12
1.4 Teorie vzájemné závislosti a vzájemná závislost EU-RF	15
1.5 Ropa a zemní plyn v Ruské federaci	17
2.0 Evropská energetická politika	19
2.1 Problematika evropského energetického trhu	20
2.2 Proces formování energetické politiky EU	23
2.3 Energetická politika před Lisabonskou smlouvou.....	25
2.4 Energetická politika po Lisabonské smlouvě.....	29
3.0 Vztahy Ruské federace a Evropské unie v oblasti energetiky	33
3.1 Legislativní a institucionální rámec energetických vztahů EU-RF	33
3.2 Energetická politika RF.....	36
3.3 Hrozby pro energetickou bezpečnost EU plynoucí z energetické politiky RF.....	38
3.4 Evropské diverzifikační tendence vs. ruské projekty	42
4.0 Závěr	48
5.0 Resumé	53
6.0 Seznam užití literatury a pramenů.....	54
6.1 Prameny.....	59
6.2 Webové stránky	61
7.0 Přílohy.....	63

1.0 Úvod

Přestože ruské jednotky opustily východní Evropu před více než 20 lety s koncem studené války, vliv Moskvy nad tímto regionem rozhodně neskončil. Rusko pouze využilo nový zdroj moci pro uplatňování svého vlivu nad nově nezávislými státy, potažmo celou Evropou. Tím zdrojem moci je energie. Evropská unie je dnes více než z 50 procent závislá na importu energií a podle odhadů bude za 15 let závislá ze 70 procent, přičemž majoritní část importu ropy a zemního plynu bude právě z Ruska. To ale není jediný důvod, proč je v poslední době téma energetické bezpečnosti Evropy, v souvislosti s Ruskem, stále více diskutované. Spory Ruska a Ukrajiny, jenž je tranzitní zemí pro přepravu většiny ruského zemního plynu do EU, z roku 2006 a obzvláště pak z roku 2009 vedly k narušení bezpečnosti dodávek zemního plynu do EU. Tyto příklady z poslední doby nejsou jedinými případy, kdy ruské dodávky energií do evropských států byly přerušeny, nicméně jsou zcela zásadní. Tím, že se současně projevíly ve více členských státech, zalarmovaly evropské činitele a uvedly téma energetické bezpečnosti EU ve vztahu k Rusku mezi širší veřejnost. To jsou hlavní důvody, proč jsem se rozhodl přistoupit k tomuto aktuálnímu a do budoucnosti velice významnému tématu. V rámci zachování kompaktnosti práce jsem se zaměřil na dva nejsilnější aspekty spojující Ruskou federaci a Evropskou unii v energetických vztazích. Je to ropa a zemní plyn, který především činí EU na Rusku závislou a současně má menší možnosti nalézt alternativní dodavatele.

V úvodní části své práce nejprve nastiňuji historické pozadí a vývoj role zemního plynu a ropy, jako jedny z hlavních faktorů ovlivňujících současné mezinárodní vztahy. Tuto část dále věnuji teoretickému základu, z něhož tato práce vychází, přičemž popisuji specifické aspekty energetické bezpečnosti v evropském prostoru a vzájemný interdependentní vztah Evropské unie (EU) a Ruské federace (RF). Přibližuji také vývoj spotřeby a těžby ropy a zemního plynu v EU s přihlédnutím

k současným trendům ve spotřebě primárních surovin a odhadům vývoje těchto trendů v blízké budoucnosti. Celkově v úvodní části kromě teoretického základu nastiňuji, proč je téma energetické bezpečnosti dnes tak diskutované a důležité.

Další oddíly jsou věnovány vývoji a současnému stavu evropské energetické politiky a ruské energetické politiky se zaměřením na aspekty vztahu EU-RF. Pro pochopení současných nástrojů, které přispívají k posílení vnějších vztahů Unie ve vyjednáváních s hlavními dodavateli energií, je oddílu vývoje společné energetické politiky EU věnována delší část. To ukazuje, jaký je současný, legislativní a institucionální rámec pro vztahy Evropské unie s Ruskou federací v oblasti dodávek energií.

Na základě domluvy s vedoucím práce jsem se rozhodl přistupovat k evropské energetické politice jako k celku, a to z důvodu zachování celistvosti práce. Jednotlivé členské státy EU totiž vyvíjejí vlastní činnost v této strategicky důležité oblasti a sledovat jednotlivé státní přístupy by bylo v rámci rozsahu práce velmi složité. Poslední kapitola je, podobně jako úvodní, delší, jelikož zde kromě závěrů a shrnutí své práce syntetizují poznatky, které vyplývají z předchozích kapitol a zodpovídají vytyčenou otázku.

Otázka, kterou si tato práce primárně klade za cíl zodpovědět, je následující: Jakou roli hraje Ruská federace v zajišťování energetické bezpečnosti EU? Za tímto účelem bude nejprve nutno zjistit, jakým způsobem je v EU zajišťována energetická bezpečnost. Dále bude sledováno, jak se vyvíjela spolupráce Ruska a EU v oblasti energetiky a jakým způsobem mohou ovlivnit energetickou bezpečnost Evropské unie různé aspekty vývoje energetických politik a strategií obou partnerů. Metodologicky je práce analýzou zahraničních politik zkoumaných subjektů, nicméně nutno dodat, že popsané závěry v práci jsou ztíženy neustálým a rychlým vývojem dané problematiky. Z tohoto důvodu je v práci vedle knižních zdrojů hojně využíváno také zdrojů

internetových, aby bylo možné analyzovat aktuální vstupní data. Statistické údaje o spotřebě, těžbě a transportu energií, se mnohdy liší dle různých agentur. Podobně odlišná je někdy realita od oficiálních stanovisek k plánovaným infrastrukturním projektům, ale i k tomu je v práci přihlédnuto. Vzhledem k dynamičnosti tématu je to přirozené, proto moje práce vychází primárně z údajů Evropského statistického úřadu, Mezinárodní energetické agentury a Administrativy energetických informací Ministerstva energetiky USA, jež považuji za důvěryhodné zdroje v oblasti statistických údajů. Další prameny této práce, jako různé unijní dokumenty, státní strategie či legislativní předpisy, jsou také ve většině lépe dostupné na internetu.

1.1 Ropa a zemní plyn jako strategické energetické suroviny

Při zkoumání role RF jako majoritního importéra energií do zemí EU, jsem se zaměřil na ropu a zejména zemní plyn. Začátek úvodní kapitoly je proto věnován skutečnostem, které z ropy a zemního plynu udělaly hlavní suroviny nejen evropské energetické politiky. Může se zdát zřejmé, že životní úroveň každého člověka závisí na dostatku energie. Ale i stát je životně závislý na bezpečných dodávkách energie. Absence spolehlivých dodávek elektřiny, tepla a kapalných paliv pro dopravu, průmysl a společnost by státům přinesla další nepředstavitelnou hospodářskou krizi. Dosažení dlouhodobě spolehlivé dodávky energie je závislé na politickém, legislativním, ekonomickém, technologickém, sociálním a ekologickém prostředí státu (Hanzlíček 2009: 52-53). A právě ropa a zemní plyn jsou surovinami, které hrají v zajišťování životní úrovně jedinců i bezpečnosti států zcela zásadní roli. Jak bude ukázáno, obě tyto suroviny se staly důležitými i kritickými pro oblast energetiky a mezinárodních vztahů vůbec a dnes tvoří více než 54 % veškeré energie spotřebované na naší planetě (Ropa.cz 2013a).

Cena ropy a zemního plynu je podobně jako cena jiných tržních komodit určována nabídkou a poptávkou. Nicméně díky strategickému významu energetických surovin je v případě ropy a zemního plynu nutné dosadit další podstatné faktory, jako jsou například situace ve zdrojových oblastech či bezpečnost transportních cest (Dančák 2008).

Co se týká zemního plynu, jedná se primárně o hlavní zdroj tepelné energie pro moderní domácnosti, přičemž se současně vyvíjejí nové metody jeho využití do automobilového průmyslu. Plynová spotřeba rostla na úkor spotřeby uhlí díky absenci popele po jeho spálení. Později se přidávaly výhody typu bezztrátové přepravy ke spotřebiteli, regulovatelnost přívodu, měřitelnost spotřeby či pohodlnost obsluhy. Jedním z nejsilnějších argumentů pro zemní plyn, zvláště v současné době, je skutečnost, že při jeho správném spalování zanechává (oproti uhlí) ve vzduchu značně méně zplodin škodících životnímu prostředí (Skupina ČEZ 2013). Zemní plyn je kromě zdroje tepelné energie pro domácnosti i zdrojem energie pro množství manufakturních procesů v průmyslovém odvětví. V současné době je zemní plyn také stále více využíván na výrobu elektrické energie, jejíž spotřeba na světě výrazně stoupá (PetroStrategies, Inc. 2000a).

Klíčovou i kritickou součástí plynárenského odvětví je přeprava zemního plynu od producenta ke spotřebiteli, během které musí plyn urazit často až tisíce kilometrů. Existují v podstatě dva způsoby přepravy zemního plynu, a to pomocí plynovodů a metodou přepravy zkapalněného zemního plynu (Liquified natural gas - LNG). LNG se logicky využívá pro přepravu plynu do oblastí, kam nelze plyn dopravit pomocí produktovodů. Ovšem proces zkapalňování plynu (aby se dosáhlo menšího objemu pro účely přepravy pomocí tankerů) je finančně náročnější a samozřejmě v místě určení musí být plyn znovu převeden do plynného skupenství a vehnán do potrubního vedení (PetroStrategies, Inc. 2000b).

Rusko je samozřejmě také exportérem LNG, nicméně drtivá většina takto převáženého ruského plynu nekončí na evropských trzích (EIA 2012a), a proto není problematice tohoto způsobu přepravy v práci věnován zvláštní zájem. Pouze pro upřesnění, v roce 2011 Ruská federace exportovala 207,0 Bcm¹ zemního plynu pomocí plynovodů oproti pouhým 14,4 Bcm metodou zkapalněného plynu. Větší množství LNG exportovala RF pouze do Číny (0,33 Bcm), Japonska (9,74 Bcm) a Jižní Koreje (3,88 Bcm) (BP 2012). Je třeba problematiku LNG zmínit, jelikož v budoucnu by tato forma zpracovávání plynu mohla přinést do otázek energetické bezpečnosti Evropy určité změny, a to zvláště v případě, pokud by RF přeorientovala vývoz zemního plynu pomocí plynovodů do Evropy na vývoz zkapalněného plynu pro asijské trhy. Evropská situace ohledně importu zkapalněného plynu je reflektována nerovnoměrně rozloženou strukturou LNG terminálů na evropském kontinentu. Většina těchto terminálů se nachází v západní části Evropy, jmenovitě v Belgii, Velké Británii, Francii, Itálii, Španělsku, Portugalsku a Řecku. Z těchto zemí jediné Španělsko dováží značně více plynu v kapalné formě oproti importu pomocí plynovodů. Aby se takto dovážený plyn mohl ve větší míře distribuovat do ostatních členských zemí, bylo by třeba propojit jednotlivé členské země funkční transevropskou sítí produktovodů (Binhack a kol. 2011: 21-22).

Ropa a výrobky z ní jsou základním palivem pro dopravu a surovinovou výrobu plastů. Kromě přeměny ropy na paliva pro leteckou, pozemní i námořní dopravu jsou ropnými výrobky také asfalt či mazadla do motorů, takže propojení ropy a dopravního průmyslu je velmi silné. Kromě výroby některých léků, hnojiv a pesticidů, důležitých pro zemědělskou výrobu, se ropa zejména v chudších zemích využívá také k výrobě elektřiny (cca 7 % celkové světové produkce elektřiny). Podobně jako u zemního plynu je výhoda ropy v její jednodušší a levnější přepravě oproti tuhým palivům, stejně jako v její menší ekologické rizikovosti. Její využití je tak obrovské, že žádná jiná surovina nenalezla takové uplatnění. Přestože svět již několikrát slyšel varování o nedostatku

¹ Miliarda kubických metrů (*Bilion cubic meters*)

ropy a možnosti jejího vyčerpání v blízké době, je, vzhledem k novým nalezištím a novým způsobům jejího zpracování, stále na světě ropy dostatek. Ovšem právě široká škála jejího využití a hlavně absence technologie, která by umožnila nahradit ropu alternativním zdrojem, jsou důvody, díky kterým se s ropou nedá počítat v dlouhodobém výhledu. (Ropa.cz 2013b; PetroStrategies, Inc. 2000a).

1.2 Energetická bezpečnost v teoretické rovině

Ohledně širší definice energetické bezpečnosti panuje stále probíhající diskuze. Pro elementární vymezení tohoto pojmu lze považovat definici IEA, která energetickou bezpečnost popisuje jako přístup k dostatečnému množství spolehlivé energie za přijatelnou cenu s ohledem na životní prostředí (IEA 2013).

Vzhledem k charakteru zaměření práce na energetickou bezpečnost v evropském prostoru je vhodné připomenout tři konkrétní aspekty energetické bezpečnosti, které v evropském pohledu na energetickou bezpečnost hrají zásadní roli. Tím prvním je možnost substituce energetických zdrojů. V EU získává zemní plyn větší podíl na produkci elektrické energie na úkor uhlí, jakožto znečišťujícího a nešetrného zdroje k životnímu prostředí. Vyústěním této politiky je rostoucí tlak na členské státy s vysokým podílem uhlí v jejich energetickém mixu, aby snížili jeho význam na minimum potřebné k udržení jejich energetické bezpečnosti. Tato politika vede některé státy k vyšší míře závislosti na importu zemního plynu ze zemí mimo EU, zejména Ruské federace. V rámci EU, potýkající se převážně s dovozní závislostí na ropě i zemním plynu, je tedy pojem energetické bezpečnosti nutno vnímat trochu odlišně. Z vyjádření Evropské komise o energetické bezpečnosti vyplývá, že závislost na vnějších zdrojích s sebou nese určitá rizika, která je třeba minimalizovat. Tématem energetické bezpečnosti tedy není pouze růst poptávky po importovaných zdrojích, ale také rostoucí konkurence na globálním trhu s energiemi, a to převážně kvůli rostoucím

ekonomikám Číny a Indie, na něž se mohou časem přeorientovat i současní importéři surovin do Evropy (Binhack a kol. 2011: 13).

Druhým aspektem je bezpečnost přepravních tras a možnost jejich diverzifikace. Jinak řečeno, zajištění bezpečné přepravy surovin ke koncovým spotřebitelům je dalším klíčovým bodem energetické bezpečnosti Evropy. Zvláště pokud vezmeme v potaz, že produktovody vedou nezářídka skrze tranzitní země, které mohou způsobit svojí politickou nestabilitou či skrze spory se sousedními státy překážky pro dopravu surovin ke spotřebitelům na evropských trzích. Posledním aspektem evropské energetické bezpečnosti je diverzifikace zdrojových oblastí v rámci předcházení výpadků dodávek surovin v případech, kdy je stát závislý na importu surovin od jednoho dodavatele. Z důvodů obav nad možným přerušením dodávek ze strany jediného dodavatele - a následnými ekonomickými problémy na straně odběratele - je možnost nahradit dovoz surovin z jiných států či regionů chápána, jako jeden z klíčových bodů v zajišťování evropské energetické bezpečnosti (Binhack a kol. 2011: 15).

1.3 Spotřeba a produkce energií

Energetická bezpečnost se stala velmi aktuálním tématem zvláště v posledních letech po plynové krizi z roku 2006 a z počátku roku 2009, ale také díky skokovému růstu cen ropy z roku 2008 a současnému zvyšování cen elektrické energie. Dále, jak se přidávaly různé geopolitické spory a události ovlivňující energetickou produkci a distribuci, začalo být toto téma na veřejnosti doprovázeno stále intenzivnějšími apokalyptickými vizemi o vyčerpání zdrojů a také o negativním působení na klima a atmosféru při spalování fosilních paliv. Je tedy na místě uvést některá fakta ohledně vývoje spotřeby a produkce energií se zaměřením na evropský prostor.

Nejzajímavější informací, která vyvrací šíření apokalyptických vizí, je údaj o celkové konečné spotřebě energie. Celková spotřeba energie totiž, navzdory obecnému přesvědčení, ve vyspělých zemích nerostla nijak závratným tempem. Spíše naopak, tempo růstu spotřeby na člověka je v posledních pětadvaceti letech mírné nebo dokonce záporné. Zhruba po druhém ropném šoku došlo ve vyspělých ekonomikách k razantnímu zpomalení až téměř ke stagnaci energetické spotřeby. V posledních třiceti letech u některých druhů energie poptávka soustavně klesala (uhlí) a u jiných naopak systematicky rostla (elektrická energie). V případě ropy je zajímavé, že ve vyspělých zemích konečná spotřeba na hlavu rostla jen velmi pomalu a v některých zemích dokonce klesla. Vrchol konečné spotřeby ropy v mnoha zemích nastal kolem roku 1980 a od té doby spotřeba na hlavu kolísá přibližně kolem stejné hodnoty (Tomšík 2009: 25-28).

Hrubá domácí spotřeba primárních energií² v EU v roce 2010 byla 1 759 Mtoe³. Toto číslo ukazuje, že spotřeba se relativně nezměnila od periody mezi roky 2003 a 2008. V roce 2009 se sice spotřeba primárních energií v EU snížila o 5,4 %, ale tento propad je připisován zejména nižší ekonomické aktivitě, která byla výsledkem finanční a ekonomické krize. Následně v roce 2010 byl již zaznamenán zpětný růst spotřeby energií o 3,3 %. V tomto roce opět rostla spotřeba ve většině členských států, kromě Řecka, Španělska, Kypru, Litvy a Portugalska, přičemž stagnace u těchto států se připisuje nízké ekonomické výkonnosti. Z údajů Eurostatu je dále zřejmé, že v rámci energetického mixu mezi roky 2000 a 2010 postupně klesal podíl ropy, ropných produktů a tuhých paliv. Zároveň s tím v zemích EU stoupal podíl obnovitelných zdrojů energie (OZE) a zemního plynu. Kombinovaný podíl ropy, ropných produktů

² Hrubá domácí spotřeba energií ukazuje celkovou energetickou poptávku země nebo regionu. Reflektuje množství energie potřebné k uspokojení dané entity, přičemž započítává spotřebu samotného energetického sektoru, distribuční a transformační ztráty, finální energetickou spotřebu koncových uživatelů a statistické rozdíly. Primární energie jsou takové suroviny, které lze nalézt v přírodě ve své surové podobě, neopracované člověkem (Eurostat 2013a).

³ Milion tun ropného ekvivalentu (*Milion tons of oil equivalent*). Ropný ekvivalent je měřítkem výhřevnosti, 1kg ropy odpovídá 10 megajoulů. pro srovnání: 100 mil. tun ropy (100 Mtoe) = 115 mld. m krychlových zemního plynu.)

a tuhých paliv klesl z 56,9 % v roce 2000 na 51,0 % v roce 2010. V té samé periodě vzrostl význam zemního plynu, jehož podíl v energetickém mixu vzrostl o 2,3 %, čímž zaujal více než čtvrtinu (25,1 %) unijní hrubé domácí spotřeby energií v roce 2010. Největší změnou v evropském energetickém mixu byl nárůst podílu obnovitelných zdrojů energie. Podíl OZE na hrubé domácí spotřebě primárních energií se zvedl mezi roky 2000 a 2010 o 4,2 % a zaujal tak podíl 12,5 % v hrubé domácí spotřebě v roce 2010 (Eurostat 2012a).

Co se týče unijní spotřeby zemního plynu, v roce 2011 hrubá domácí spotřeba zemního plynu v EU klesla oproti roku 2010 o 10,5 % a dosáhla tak 440,0 Mtoe. Současně ale v EU klesla produkce zemního plynu o 9,8 % (Eurostat 2012b). Z dlouhodobějšího pohledu je patrné, že produkce zemního plynu v EU klesá soustavně již několik let. Konkrétně klesla primární produkce zemního plynu v EU z 207,82 Mtoe v roce 2000 na pouhých 140,17 Mtoe v roce 2011 (Eurostat 2013b).

Z celoevropského pohledu je patrné, že těžba zemního plynu v řadě zemí (Velká Británie, Nizozemsko) začne ještě více klesat a současně poroste jeho spotřeba. Tím pádem se očekává, že vznikne deficit, který v roce 2020 může dosáhnout výše přibližně 260 Mtoe. V této souvislosti je tedy patrné, že vzroste závislost členských zemí EU na dovozu zemního plynu (Litera 2006: 31). Očekává se, že růst spotřeby zemního plynu by mohl být zapříčiněn zejména díky enviromentálním tlakům a potřebě ochrany životního prostředí. Dále je zemní plyn ušlechtilým palivem, které je možné dopravit až ke spotřebiteli bez větších úprav a čišění, a kde mohou být využity technologické výhody tepelně vysoce účinných plynových spotřebičů. V neposlední řadě jsou zde ekonomické a politické tlaky vyžadující snížení závislosti na ropě (Litera 2006: 11).

V roce 2011 EU spotřebovala celkem 442,45 Mtoe ropných produktů (Eurostat 2013c). Poptávka po ropě v Evropě je nyní na nejnižší úrovni za posledních 20 let po pěti letech soustavného poklesu. Očekává se, že tento klesající trend bude pokračovat

zejména díky zvyšující se energetické účinnosti a přechodu k alternativním formám energie (CNBC 2013). Podobně jako u zemního plynu klesá v EU také produkce ropy. Konkrétně klesla unijní primární produkce ropy z 172,76 Mtoe v roce 2000 na pouhých 84,54 Mtoe v roce 2011 (Eurostat 2013d).

Trendem v Evropské unii je snižování spotřeby primárních energií. Unie se ve své strategii Evropa 2020 mj. zavázala snížit svou spotřebu energií do roku 2020 o 20 % zvýšením energetické účinnosti. Zásadním bodem tohoto plánu je přesun od fosilních paliv k obnovitelným zdrojům energie, jako jsou solární energie, větrná energie a biopaliva. Cílem Unie je, aby OZE k roku 2020 tvořily 20 % veškeré spotřebované energie v EU. Mimo zvyšování energetické účinnosti EU také zahájila několik iniciativ na redukci energetické poptávky bez ohrožení ekonomického růstu. (Evropská komise 2010a: 10-11).

1.4 Teorie vzájemné závislosti a vzájemná závislost EU-RF

Navzdory obecnému přesvědčení, že státy Evropské unie jsou jednostranně závislé na ruských dodávkách energie, je pro pochopnutí vztahů mezi EU a RF v oblasti energetiky nutno hovořit o vzájemné závislosti (interdependence).

Zatímco ve druhé polovině minulého století, a zvláště pak v první dekádě po skončení druhé světové války, bylo chování států ovládáno konstantní hrozbou vojenského konfliktu, dnes je vojenská síla v pozadí a ekonomická interdependence začíná nabírat na důležitosti (Keohane-Nye 2001: 3-4). Vzájemná závislost ve světové politice odkazuje na situace charakterizované recipročními důsledky mezi státy nebo aktéry v různých státech. Tyto důsledky jsou často výsledkem mezinárodních transakcí, tedy toku peněz, zboží, lidí a informací skrze hranice států. Tam kde jsou reciproční důsledky transakcí výrazně nákladné, tam je vzájemná závislost, pokud však interakce nemají signifikantní nákladné důsledky, jedná se o pouhou propojenost (Keohane-Nye

2001: 4-6). V případě transakcí energetických surovin, jako je ropa nebo zemní plyn, tak díky nákladným důsledkům v rámci přerušení toku těchto transakcí hovoříme o vzájemné závislosti.

Projevy vzájemné závislosti lze vyhodnotit skrze citlivost (sensitivity) a zranitelnost (vulnerability). Citlivost představuje schopnost reagovat v politické rovině na změny uvnitř druhého státu. Jedná se především o rychlost, s jakou změna v jednom státu postihne stát druhý, a jaký dopad bude tato reakce mít. Citlivost se zaměřuje zejména na potencionální náklady spojené se změnou vztahů mezi státy. Zranitelnost na druhé straně přináší do teoretického konceptu vzájemné závislosti více proměnných, jako alternativní možnosti řešení změny ve druhém státu a cenu spojenou s těmito možnostmi. Na příkladu ropy lze ukázat, že nezáleží pouze na míře potřebného dovozu ropy, ale také na alternativách v dovozu energií a nákladech spojených s realizací těchto alternativ. Například dva státy importující ropu jsou oba stejně citliví na změny cen ropy, nicméně pokud jeden může přejít na domácí zdroje energie za přijatelnou cenu a druhý stát tuto alternativu nemá, je druhý stát více zranitelný než první (Keohane-Nye 2001: 10-13). Pokud bychom chtěli koncept zranitelnosti přenést do reality energetické bezpečnosti, můžeme hovořit o alternativní možnosti jednoho aktéra jako o možnosti diverzifikace zdrojů energie, a proto lze zranitelnost lépe aplikovat v rámci změn energetických strategií obou zkoumaných entit.

V roce 2010 pocházela více než polovina (54,1 %) hrubé domácí spotřeby energií v EU z dovážených zdrojů. Zvyšující se závislost EU na dovozu primárních energií je zapříčiněna hlavně poklesem produkce primárních energií v unijních zemích, především pak snižující se produkcí ropy a zemního plynu. V roce 2010 pocházelo přibližně 34,5 % z veškerého importu ropy do EU z Ruské federace. V rámci dovozu zemního plynu z RF do EU byl zaznamenán pokles podílu celkového importu této suroviny ze 45,1 % v roce 2003 na 31,8 % v roce 2010. Tento pokles se připisuje

nárůstu importu zemního plynu z Kataru z 1 % na 8,6 % ve stejné časové periodě (Eurostat 2012c).

Na druhou stranu evropský odběr tvoří pro Ruskou federaci značnou část příjmů do státní kasy. Přibližně 80 % veškeré ruské exportované ropy a 70 % exportovaného ruského zemního plynu končí v EU (Evropská komise 2013). Pro Ruskou federaci jsou příjmy z exportu energetických surovin zcela klíčové, jelikož dnes tvoří přibližně polovinu vládního rozpočtu. Z toho je přibližně 80 % tvořeno exportem ropy a 20 % zemního plynu. Nicméně vzhledem k tomu, že se ruská vláda stala závislá na vývozu energie, její příjmy a tím i stabilita celého státu se staly více zranitelné (Goodrich-Lanthmann 2013).

1.5 Ropa a zemní plyn v Ruské federaci

Z údajů U.S. Energy Information Administration vyplývá, že v roce 2011 bylo Rusko po Saudské Arábii druhým největším producentem ropných kapalin na světě. Ruské rezervy ropy k lednu 2012 byly odhadnuty na 60 miliard barelů, přičemž nejvíce zdrojů je lokalizováno na Západní Sibíři, mezi Uralem a Sředosibiřskou plošinou a ve Volgo-Uralském regionu až po Kaspické moře. V roce 2011 vyvážela RF přibližně 4,8 milionu barelů ropy denně, z čehož většina (78 %) byla směřována na evropské trhy. Hlavními odběrateli ruské ropy v Evropě jsou Německo, Holandsko a Polsko. Ze zbylé vyvezené ropy směřovalo 16 % do Asie a 6 % do Severní a Jižní Ameriky. Ruskému systému ropovodů dominuje státem vlastněná společnost Transněft', která přepravuje přibližně 90 % veškeré ruské ropné produkce (EIA 2012b).

Nejdelším ropovodem na světě a zcela zásadním ropovodem pro zásobování zemí střední a východní Evropy je ropovod Družba. Tento potrubní systém má celkovou délku 5327 km a spojuje tzv. druhé Baku (počínaje u Samary) s Polskem,

Německem, Českou a Slovenskou republikou a Maďarskem. RF je z pohledu sítě ropovodů závislá na přepravě a tranzitech na třetích zemích, zvláště pak na Ukrajině a na Slovensku. Jedním z kroků, kterými se RF pokouší omezit tuto závislost, je stavba Baltského ropovodného systému (*Baltic Pipeline System*), který ústí v ruském terminálu Primorsk ve Finském zálivu a vyhýbá se tak běloruským ropovodům⁴. Tradiční exportní trasa z černomořských terminálů je silně limitována omezenou přístupností Úžin, a proto se trasy obracejí mj. k Baltickému moři (Litera 2006: 25). Nicméně vzhledem k tomu, že již v roce 2005 byly zdroje ropy pro střední a východní Evropu diverzifikované a hlavní dopravní trasa z RF, tedy ropovod Družba, zdaleka nevyužita, budou v budoucnu patrně postačovat stávající systémy, doplňované pouze projekty, které budou rozšiřovat možnosti exportu ruské kaspické ropy (Litera 2006: 28).

Dále je Ruská federace držitelem největších zásob zemního plynu na světě, což odpovídá přibližně 47,5 bilionům kubických metrů. Toto množství je odhadováno na jednu čtvrtinu veškerých současných světových zásob zemního plynu. Ruská federace je zároveň největším producentem a exportérem zemního plynu na světě. Okolo 70 % ruského exportovaného plynu je určeno pro Evropu, z toho největší část pro Německo, Turecko, Itálii a Francii. Většina zbytku ruského plynu pro Evropu je určena novým zemím v Evropské unii jako jsou Česká republika, Slovensko a Polsko (EIA 2012a.).

Hlavními regiony RF, v nichž se těží zemní plyn a které jsou perspektivní i do budoucna, jsou: západosibiřský a východosibiřský region, přičemž ze západní části pochází přibližně 70 % ruské produkce ropy a až 90 % těžby plynu; severní

⁴ V současnosti je již zprovozněn také Baltský ropovodný systém 2 (*Baltic Pipeline System-2*). Ten byl navržen po problémech s přepravou ropy mezi RF a Běloruskem z roku 2007, který poškodil evropský pohled na Rusko jako spolehlivého dodavatele energií do Evropy. Baltský ropovodný systém 2 je napojen na ropovod Družba na ruské straně rusko-běloruských hranic a vede do terminálu Ust-Luga ve Finském zálivu, který zamrzá pouze na krátký čas v roce, a je tak snadno přístupný z přístavů v severní Evropě.

(autonomní republika Komi a východní část archangelské oblasti); kaspický; volžsko-uralský a šelfy arktických moří (Litera 2006: 16).

Zásadní roli v plynárenském odvětví v RF hraje státní společnost Gazprom, která přímo kontroluje přibližně 65 % zásob zemního plynu v RF a ovládá až 80 % veškeré produkce zemního plynu v zemi. Společnost Gazprom kromě toho také dominuje ruskému systému plynovodů a její pozice je upevněna legálním monopolem na vývoz ruského zemního plynu. Přeprava ruského zemního plynu do Evropy skrz plynovody na Ukrajině a v Bělorusku byla v minulosti ovlivněna politickými a ekonomickými spory mezi RF a těmito tranzitními zeměmi. Spory Ruska s jeho sousedy vyvolaly v minulosti zastavení dodávek plynu do Evropy, což vyústilo ve větší snahu evropských států zajistit si alternativní importéry a alternativní cesty zemního plynu, aby byla zajištěna bezpečnost dodávek této suroviny (EIA 2012a). Základním problémem ruského plynárenství je vybudování nové infrastruktury a zahájení těžby na některých nových obrovských nalezištích (např. Štokmanskoje v Barentsově moři či poloostrov Jamal). Takový krok je však z řady důvodů mimořádně investičně náročný a s dlouhou dobou návratnosti investic. Návratnost investic je z politických a ekonomických důvodů nejistá, neboť vzhledem k liberalizaci trhu se zemním plynem v Evropě by ani nemusel být zajištěn stálý odbyt z takového ložiska (Litera 2006: 17-18).

2.0 Evropská energetická politika

V této kapitole je nastíněn vývoj vedoucí k současným trendům v energetické politice v evropském prostoru, především jsou pak rozebrány kroky vedoucí k zajišťování energetické bezpečnosti Evropské unie. V začátku kapitoly je vhodné přiblížit si problematiku evropského energetického trhu, aby mohla být pochopena

nelehká situace, ve které se EU na poli energetiky nachází. Úvodní část kapitoly také vysvětluje, proč je liberalizace evropského trhu s energiemi důležitá v kontextu energetické bezpečnosti. S ohledem na rozdílnost přístupů a strategií jednotlivých členských států v oblasti zajišťování energetické bezpečnosti vycházím z politiky EU jako celku a v rámci této kapitoly také konkrétně vysvětluji proč tomu tak je. V otázce vývoje evropské energetické politiky jsem pracoval v širším časovém kontextu, jenž zahrnuje unijní reakci na výpadek v dodávkách zemního v roce 2009 a je završen ustanovením Lisabonské smlouvy. Pozornost je v tomto oddílu věnována tématu importu ruského zemního plynu do EU, jakožto majoritního odběratele s očekávaným vzrůstem závislosti na dovozu plynu z nečlenských zemí.

2.1 Problematika evropského energetického trhu

Evropský trh s energiemi tvoří specifické podmínky, které mají vliv na zabezpečení dodávek energie do jednotlivých členských států. Tudíž je vhodné připomenout, jaký byl vývoj a jaká je současná situace na evropském energetickém trhu.

Brzy po vzniku odvětví rozvodných sítí, konkrétně rozvodu elektřiny či plynu, dospěli politici a byrokraté k rozhodnutí, že tato odvětví fungují nejlépe jako přirozené monopoly. Konkurenční boj, který je v jiných sektorech tak kýžený, byl v tomto odvětví zamítnut jako neefektivní. Přes zjevný problém, že monopolní dodavatel energií bude mít pravděpodobně tendenci produkovat nižší množství za vyšší cenu, se vlády národních států rozhodly, že v tak strategicky významném odvětví, jakým je energetický sektor, bude nejlepší, aby tomuto sektoru vládly monopoly a uplatňovaly úspory z rozsahu a aby stanovovaly ceny a množství nejlépe jako při dokonalé konkurenci. Po většinu dvacátého století tak byla síťová odvětví doménou státem vlastněných firem nebo monopolů, působícím prostřednictvím vládou udělovaných

licencí, přičemž v Evropě byly státní společnosti v oblasti síťových odvětví normou až do konce 80. let (Kovanda 2009: 65-66).

Podnětem k deregulaci, respektive k restrukturalizaci síťových odvětví, se stala politická a ekonomická realita sedmdesátých a osmdesátých let minulého století, kdy bylo otřeseno paradigma rozsáhlých státních zásahů do ekonomik. Zde se objevuje paradigma volného trhu, což je důležité zvláště pokud si uvědomíme, že konkrétně v energetickém sektoru postrádaly státní subjekty podněty k minimalizaci nákladů, což vedlo k vysoké míře hospodářské neefektivity, která se v rámci rozsahu energetického odvětví negativně podepisovala na celé ekonomické výkonnosti. Proto se po vzoru Velké Británie i západní část kontinentální Evropy v devadesátých letech vydala cestou privatizace. Zde lze spatřit snahu evropských „činovníků“ uvést v život jednotný trh zboží a služeb. Takovou první iniciativou Evropské komise, s cílem zajistit konkurenční energetické trhy, byla série směrnic z poloviny devadesátých let. Nutno ale dodat, že v případě členských států Evropské unie jsou pozitivní efekty privatizace energetiky oslabovány celou řadou kroků představitelů tohoto nadnárodního celku. Jedná se například o utužování regulace zvyšováním byrokratické zátěže, počtem trhu deformujících regulí a směrnic nebo o „znehledňování“ rozhodovacích procedur a jejich centralizace (Kovanda 2009: 66-67).

Vysvětlení spojení rozvinutých konkurenčních a liberalizovaných trhů s energetickou bezpečností je na místě. V případě, že budou plně rozvinuté konkurenční trhy existovat, budou občané a podniky v EU moci využívat výhod zabezpečených dodávek i nižších cen. V rámci dosažení tohoto cíle, by se tedy měla rozvíjet vzájemná propojení i účinné právní a regulační rámce, a je třeba přísně vymáhat dodržování pravidel pro hospodářskou soutěž. Kromě toho, má-li Evropa úspěšně čelit úkolům, které před ní v rámci zajištění energetické bezpečnosti stojí, a řádně investovat do budoucnosti, měly by sjednocování odvětví energetiky řídit tržní síly (Evropská komise 2006: 3-4).

Jinak řečeno, udržitelné, konkurenceschopné a bezpečné energie nemůže být dosaženo bez otevřených a konkurenčních trhů s energií, které fungují na základě hospodářské soutěže společností, jejichž cílem je stát se celoevropskými konkurenty, nikoli dominantními vnitrostátními subjekty. Otevřený, konkurenční trh s elektřinou a plynem by vedl ke snížení cen, lepšímu zabezpečení dodávek surovin a posílení konkurenceschopnosti. Liberalizované trhy napomáhají zabezpečení dodávek energií tím, že vysílají správné investiční signály průmyslovým odvětvím, které se trhu účastní (Evropská komise 2006: 5).

Nicméně v energetickém sektoru se dostáváme ke střetu zájmů národních vlád (volených politiků) a EU (nevolených úředníků), což znesnadňuje liberalizaci trhů. Národním vládám totiž chybí podněty k uvolnění postojů v otázce přístupu k energetickým trhům a rozvodným sítím, jelikož ve většině případů mají vlády protekcionistické sklony k podnikům dominujícím energetickému sektoru v jejich zemi. Tyto podniky, energetičtí obři, jsou výsledkem inklinace tohoto sektoru k utváření přirozených monopolů a regulačních politik z minulosti. V takové situaci je pro národní vlády nevýhodné směřovat k principům jednotného trhu, protože se obávají pohlcení jejich dominantního podniku jiným energetickým obrem z jiné země. Tyto motivy jednotlivých vlád členských států k ochraně jejich vlastních energetických obrů tvoří tedy zcela zásadní a za současných podmínek i zřejmě nepřekonatelnou překážku rozvoje skutečného tržního prostředí (Kovanda 2009: 71).

Bohužel očekávaný výsledek restrukturalizace síťových odvětví, tedy snížení cen energie pro koncové spotřebitele, nebyl pozorován, a proto právě volení politici znejistěli. Uvědomují si totiž, že šance na jejich znovuzvolení klesá s růstem cen energií, které pocítí koncový spotřebitel, respektive volič. Z toho důvodu politici sedící v národních vládách stále raději drží své národní energetické obry z velké míry pod svou kontrolou, čímž klesá tendence deregulujících politik v energetickém sektoru. Na

druhé straně nevolení úředníci, tedy představitelé EU, obhajují další postup v liberalizačních procesech. Tito byrokraté neusilují o zvolení voličstvem, a proto si mohou dovolit hájit postupy, které široká veřejnost vnímá v krátkodobém i střednědobém horizontu negativně. Je nutno říci, že snahy těchto euro-úředníků jsou až naivně liberální, protože nepočítají s přirozeným chováním politiků národních států, kteří primárně maximalizují své šance na znovuzvolení. Tato situace přirozeně vede představitele EU k přesvědčení, že je třeba naordinovat členským státům „správnou politiku“ (Kovanda 2009: 72-73).

2.2 Proces formování energetické politiky EU

Vzhledem k zaměření mé práce na energetickou bezpečnost se jeví vhodné popsat, jak se vyvíjela energetická politika v evropském prostoru, a to jak v oblasti priorit, jenž EU postupně projevovала, tak hlavně v rámci legislativního vývoje. Na úvod tohoto tématu nutno podotknout, že existuje vícero důvodů, proč byla, a částečně stále je, tvorba unijního práva v oblasti energetiky tak rigidní. Jde primárně o ekonomické a politické důvody, které způsobují, že existují paralelně energetické politiky jednotlivých členských států a rodící se jednotná energetická politika Evropské unie.

Prvním pádným důvodem je fakt, že energetická politika byla vždy považována za část národní bezpečnosti každého státu, který se z toho důvodu není ochoten vzdát části své suverenity v této strategické oblasti. Za druhé každý z členských států má rozdílné cíle a přístupy v ekonomice, energetice a zahraniční politice, a tedy nepřekvapí, že takovýto nesourodý postoj členských zemí hraje významnou roli v procesu vyjednávání s hlavními importéry energie. A třetím neméně závažným důvodem je rozdílná struktura národních energetických sektorů a z nich plynoucích požadavků na druh surovin (Binhack a kol. 2011: 31).

Různorodá skladba zdrojů jednotlivých států v Evropě nestěžuje pouze tvorbu jednotné energetické politiky, ale může mít také dalekosáhlejší dopady. Vycházíme z předpokladu, že každý členský stát a energetická společnost si vybírá svou vlastní skladbu zdrojů energií. Je důležité si uvědomit, že volba jednoho členského státu má však nevyhnutelně dopad na zabezpečení dodávek v sousedních státech i v EU jako celku, jakož i na konkurenceschopnost a životní prostředí. Například rozhodnutí kteréhokoli členského státu spolehnout se při výrobě elektřiny z větší části nebo zcela na zemní plyn, má významný vliv na zabezpečení dodávek v sousedních státech v případě nedostatku plynu. Dále mohou rozhodnutí členských států související s jadernou energií mít rovněž dalekosáhlé důsledky pro ostatní členské státy, pokud jde o závislost EU na dovážených fosilních palivech nebo o emise CO₂ (Evropská komise 2006: 9-10).

Přestože lze říci, že základy Evropské unie leží právě na energetické politice, není dodnes možné vést řeč o jednotné energetické politice. EU se vyvíjela z Evropského společenství uhlí a oceli a Evropského společenství pro atomovou energii, přičemž tyto energetické instituce primárně vykonávaly společný dohled nad energetickým sektorem, což zajišťovalo pro poválečnou Evropu mír. Nicméně tento dohled nepředstavoval tvoření žádné společné politiky v této oblasti. Až rezoluce ministrů Společenství z roku 1986 stanovila obecné cíle energetické politiky do roku 1995. Toho roku vydala Evropská komise Bílou knihu o energetické politice, kde ústředním faktorem je integrace trhu, a která za další hlavní cíle považuje konkurenceschopnost, spolehlivost dodávek a ochranu životního prostředí (Euroskop.cz 2013).

Je tedy zřejmé, že z historického hlediska lze v počátečních fázích integrace připisovat energetické politice v evropském prostoru významnou roli. Ovšem i přes počáteční významnou pozici si energetika nedokázala vydobýt „zásadnější“ místo ve

Smlouvě o EHS, což šlo ruku v ruce s postupným oslabováním významu uhlí a jaderné energie ve prospěch ropy a zemního plynu. Díky tomu došlo k odsunu energetické oblasti mimo primární zájmy ES, ale hlavně mimo oblasti reálných pravomocí Komise (Binhack a kol. 2011: 29). Proto zde nastiňuji několik zásadních dokumentů, které pomohly sjednotit cíle a priority evropské energetické politiky, a které vedly k současnému zakotvení energetiky do primárního práva EU.

2.3 Energetická politika před Lisabonskou smlouvou

Jeden z prvních pokusů k posílení komunitárního rozměru, respektive posílení pravomocí Evropské komise na úkor členských států, přišel se samým počátkem 21. století v podobě Zelené knihy „K evropské strategii pro bezpečnost energetických dodávek“. V tomto dokumentu z roku 2000 Komise upozorňuje na fyzické, ekonomické a enviromentální formy ohrožení, jimž evropské energetické dodávky čelí. Upozorňuje dále, že může dojít ke krátkému, dlouhodobému ale také k permanentnímu fyzickému výpadku v dodávkách jedné či více surovin nebo jednoho případně více druhů paliv z jedné geografické oblasti. Hlavními body plynoucími z této Zelené knihy jsou: 1) EU bude zvyšovat svoji závislost na externích zdrojích energie, přičemž předpověď ukazuje na 70% závislost v roce 2030; 2) EU má velmi limitovaný vliv na podmínky energetických dodávek, přičemž Unie může zasahovat hlavně podporou energetických úspor v budovách a v dopravním odvětví; 3) V současnosti není EU v pozici, kdy by mohla plnit své závazky v rámci Kjótského Protokolu a reagovat tak na problém ve změnách klimatu (Evropská komise 2000: 12-13). Jinými slovy, zásadním problémem vyplývajícím z tohoto dokumentu je fakt, že Unii bude v budoucnu chybět silný, společný hlas při vyjednávání ohledně energetických dodávek se třetími stranami s tím, že si sama uvědomuje narůstající závislost na dovozu energií. Otázka potřeby tvořit jednotný unijní hlas ve vnějších energetických

vztazích, se projevuje takřka ve všech následujících dokumentech a formálním způsobem je pak ukotvena až v Lisabonské smlouvě.

V březnu 2006 byla Evropskou komisí představena nová Zelená kniha „Evropská strategie pro udržitelnou, konkurenceschopnou a bezpečnou energii“. Tento dokument je prakticky prvním vzneseným požadavkem na vytvoření společné energetické politiky, která by mohla čelit výzvám jak na evropské úrovni, tak na úrovni členských států (Binhack a kol. 2011: 29).

Jedním z klíčových přínosů tohoto dokumentu - jenž ve svém úvodu uvádí, že Evropa vstoupila do nové energetické éry - je požadavek na budoucí tvoření vnější energetické politiky, tedy závazání se členských států ke společnému řešení sdílených problémů. Argumentem pro tvorbu společné politiky je, že úkoly, kterým Evropa čelí v oblasti energetiky, vyžadují soudržnou vnější politiku pro umožnění vytvoření silnější pozice Společenství při řešení společných problémů na mezinárodní úrovni tak, aby mohly být zajištěny udržitelné, konkurenceschopné a bezpečné dodávky energie. Tyto myšlenky by následně měly být shrnuty v plánovaném strategickém přezkumu energetické politiky EU, kde by měl být položen základ pro uskutečnění této společné představy. Jeden z primárních cílů a nástrojů této společné vnější politiky by měl zahrnovat jednoznačnou politiku v oblasti zabezpečení a diverzifikace dodávek energie. Tato politika je podle této Zelené knihy nezbytná pro EU jako celek, ale i pro jednotlivé členské státy, a to zvláště pro zabezpečení dodávek zemního plynu. Proto by měly být v strategickém přezkumu navrženy jednoznačné priority pro modernizaci a výstavbu nové infrastruktury nezbytné pro zabezpečení dodávek energií v EU, zejména nové plynovody a ropovody a používání pravidel pro přístup tranzitních zemí a třetích stran ke stávajícím potrubním vedením. Tato Zelená kniha vyzývá k nové iniciativě, která je obzvláště vhodná, pokud jde o Rusko, nejdůležitějšího dodavatele energií do EU. Vytvoření společné vnější energetické politiky by mělo představovat výraznou změnu v tomto energetickém partnerství, jak na úrovni Společenství, tak na

úrovni jednotlivých členských států. Takové partnerství by znamenalo korektní a vzájemný přístup na trhy a k infrastruktuře, zejména včetně přístupů třetích stran k produktovodům (Evropská komise 2006: *passim*).

Co se krizových situací týče, tento dokument přináší návrh pro debatu jak nejlépe reagovat na vnější energetické krize, které nedávno v souvislosti s ropou a zemním plynem ukázaly, že Společenství musí být schopno rychle a zcela koordinovaně reagovat na takovéto krize. V současnosti totiž Unie nemá k dispozici žádné formální nástroje pro řešení vnějších dodávek energie, čemuž by měl pomoci nový postup ve sledování, zajišťující včasné varování a zvyšující tak schopnost reakce v případě vnější energetické krize (Evropská komise 2006: 17).

Krátce shrnuto: tato Zelená kniha přináší 3 cíle, které by měla mít evropská energetická politika do budoucna. Za prvé je to udržitelnost, tedy snaha rozvíjet konkurenceschopné a obnovitelné zdroje energie, snížit poptávku po energiích v Evropě a stát v čele celosvětového úsilí o zastavení změn klimatu. Za druhé je to konkurenceschopnost, primárně otevřít trhy s energiemi, zmírňovat dopady vysokých cen energie na hospodářství EU a zaměřit se na vývoj v oblasti energetických technologií. A posledním cílem pro evropskou energetickou politiku by mělo být zabezpečení dodávek. A to hlavně snížením vzrůstající poptávky EU na importované energii, diverzifikací skladby zdrojů, podporou investic a podporou evropských společností při přístupu k celosvětovým zdrojům energie, stejně tak jako zajišťováním přístupu k energiím všem občanům a podnikům v Evropě (Evropská komise 2006: 18).

První konsolidovaná formulace výše popsaných cílů evropské energetické politiky, která vyzývala k legislativním i nelegislativním krokům, byla předložena Komisí v roce 2007 jako balík dokumentů pod názvem Energetická politika pro Evropu (EPE). Jeden z dokumentů tohoto balíku byl již výše zmíněný tzv. první Strategický přezkum energetické politiky (Binhack a kol. 2011: 30).

Když se podíváme, jaká témata přináší EPE, lze snadno vypočítat kontinuitu ve vytyčených cílech ze Zelené knihy z roku 2006. EPE nastiňuje tři hlavní témata energetické politiky v Evropě: 1) udržitelnost (OZE, snižování dopadů ve změnách klimatu); 2) zabezpečení dodávek (snižování závislosti Evropy na dovážených uhlovodících, diverzifikace zdrojů, zajištění přístupu k energiím); 3) konkurenceschopnost (zavedení legislativních rámců pro otevření vnitřního trhu s energiemi, rozvoj energetických technologií), (Evropská komise 2007: 3-5).

Tento strategický přezkum stanovil soubor politik, které jsou zapotřebí k dosažení cílů udržitelné, zabezpečené a konkurenceschopné energie. Jedním z nástrojů má být akční plán s cílem umožnit EU dosažení těchto široce pojatých a dlouhodobých cílů. Budoucí plánované strategické přezkumy budou napomáhat EU upřesnit a aktualizovat akční plán tak, aby zohledňoval změny, zejména v oblasti technologického pokroku a společných mezinárodních kroků v boji proti změnám klimatu (Evropská komise 2007: 21).

Právě v návaznosti na EPE byl v roce 2007 Evropskou radou přijat Akční plán pro energetiku pro období 2007 - 2009, který oficiálně stvrzuje výše uvedené cíle a opatření. Naprosto poprvé tak Evropská unie získala de facto ucelený soubor energetické politiky na evropské úrovni, nicméně stále ještě v rámci sekundárního práva (Binhack a kol. 2011: 30). Unie si uvědomuje, že v tak dynamickém a rychle se měnícím prostředí jako je energetika je nutné revidovat stanovené cíle. A proto v rámci revize předchozích opatření a v souladu s očekáváním přijala Evropská komise v roce 2008 druhý Strategický přezkum energetické politiky: akční plán EU pro zabezpečení dodávek energie a jejich solidární využití. Tento dokument se věnuje energetické politice EU v delším časovém horizontu, jmenovitě pro období let 2020 - 2050 a stanovuje 5 cílů, které jsou zaměřeny na: 1) potřebnou infrastrukturu a diverzifikaci dodávek energie; 2) vnější vztahy v oblasti energetiky; 3) zásoby ropy a zemního plynu

a mechanismy pro reakci v krizových situacích; 4) energetickou účinnost; 5) co nejlepší využití domácích energetických zdrojů EU. Tento strategický přezkum je zásadní ve svém zaměření na možnosti EU snižovat svou energetickou závislost na dovážené energii a zlepšení bezpečnosti dodávek (Evropská komise 2008: 3-4).

V září 2009 přijala Rada Evropské unie Směrnici 2009/119/ES, kterou Unie reagovala na plynovou krizi z ledna téhož roku. Tato směrnice je revizí legislativního rámce pro bezpečnost dodávek. Členskými státy ukládá povinnost k 31. 12. 2012 zavést opatření pro schopnost udržovat minimální zásoby ropy nebo ropných produktů. Účelem těchto opatření zaměřených na trhy s ropou a zemním plynem je zajištění, aby všechny členské státy přijaly kroky vedoucí k prevenci případného opětovného narušení dodávek energií. Zároveň je tato směrnice předstupněm pro vytvoření mechanismu na účinné řešení jakýchkoli narušení bezpečnosti dodávek ropy či zemního plynu, ke kterým by mohlo dojít (Evropská rada 2009: 9-10).

2.4 Energetická politika po Lisabonské smlouvě

Navzdory roztržitosti přístupů členských států na téma energetické bezpečnosti v Evropě převážil výrazně nadnárodní potenciál a přesun části pravomocí v této oblasti na úroveň EU byl tedy na místě. Samotný význam přesunu části pravomocí lze dobře ilustrovat na případu Irska, které díky své výrazné závislosti na fosilních palivech a své geografické pozici na kraji Evropy patří k nejzranitelnějším zemím v otázce bezpečnosti energetických dodávek. Tyto důvody činní z Irska zemi, která by byla jako první postižena v případě výpadku dodávek ropy nebo zemního plynu do Evropy. Se změnami, které zavádí Lisabonská smlouva, by se ovšem irský problém stal problémem evropským (Keating 2008).

Lisabonská smlouva (LS) přináší významné legislativní a institucionální změny do evropského energetického sektoru, přičemž zásadní změny jsou právě právní povahy. Tím pádem je třeba vymezit si, jakým způsobem byl v této smlouvě vymezen právní základ pro energetickou politiku na evropské úrovni.

Jak již bylo řečeno dříve, před vstupem Lisabonské smlouvy v platnost nezahrnovala evropská legislativa specifická opatření v zásazích EU do energetické oblasti. V LS je energetice vymezena samostatná hlava XXI a tím pádem je evropská energetika vůbec poprvé konstituována v rámci primárního práva. Smlouva nově zavádí zvláštní právní základ v oblasti energetiky, jenž je formulován v článku 194 Smlouvy o fungování Evropské unie (SFEU). Unie může díky tomuto článku přijímat legislativní opatření pro: 1) zajištění správného fungování trhu s energiemi; 2) zabezpečení dodávek energie; 3) propagování energetické účinnosti; 4) propagování vzájemného propojování energetických sítí. Evropská rada a Evropský parlament mohou nyní přijímat právní předpisy na základě řádného legislativního postupu, a to po poradě s Výborem regionů a s Evropským hospodářským a sociálním výborem. Od nynějška je energetika součástí sdílených pravomocí EU a členských států a je tudíž podřízena zásadě subsidiarity. LS nově upřesňuje, že EU bude moci členským státům zasahovat do výběru zdrojů dodávek energie pouze v případě jednomyslnosti a z environmentálních důvodů (Evropa 2010).

Lisabonskou smlouvou je tedy opravdu energetika posunuta v komunitarizaci na další úroveň. A to jak symbolicky, vytvořením vlastní kapitoly, tak i fakticky, jejím zahrnutím pod sdílené pravomoci, kde členské státy vykonávají svou pravomoc v rozsahu, v jakém se Unie rozhodla svou pravomoc přestat vykonávat. Jinak řečeno, právně závazné akty nyní může vytvářet EU i členské státy (Černoch 2011).

Nicméně je diskutabilní, zda LS v praxi přináší reálné změny oproti dosavadní realitě. Stanovené cíle EU jsou totiž příliš obecné na to, aby samy o sobě významně

rozšiřovaly unijní pravomoci. Dále z ryze funkčního hlediska je podstatné, že citlivé otázky typu energetického mixu jsou i nadále vyloučeny. Kromě výše zmíněného symbolického zařazení energetiky do vlastní kapitoly, je snad největším reálným přínosem fakt, že členské státy připustily důležitost problematiky i akceptaci toho, že je potřeba ji nějakým způsobem řešit na unijní úrovni (Černoch 2011).

I přes pochybnosti ohledně proměny praxe v oblasti energetiky, je ale nutné v souvislosti s LS zmínit některé další zavedené novinky, které mohou v budoucnu ovlivňovat energetickou bezpečnost v Evropě. Zvláště posílení schopnosti EU, při vyjednávání na mezinárodním poli v důsledku zvýšení účinnosti institucí a efektivity rozhodovacího mechanismu, je vítanou změnou. Institucionální změny by mohly mít důležité dopady pro budoucí vztahy EU a Ruska, a to nejen v oblasti energetiky (Binhack a kol. 2011: 31).

Významným krokem vpřed v možnosti zajišťování energetické bezpečnosti je článek 122 odstavec 1 SFEU, jenž odkazuje na systém solidarity mezi členskými státy. Klausule solidarity je důležitá zejména v souvislosti s hrozbou dalšího přerušování dodávek ruských energií do EU, jak si ukážeme níže. Samotná smlouva hovoří takto: „Aniž jsou dotčeny jiné postupy stanovené ve Smlouvách, může Rada na návrh Komise rozhodnout v duchu solidarity mezi členskými státy o opatřeních přiměřených hospodářské situaci zejména, když vzniknou závažné obtíže v zásobování určitými produkty, především v oblasti energetiky”⁵

Tato úprava naznačuje, že EU disponuje možností přijímat opatření pro snížení hrozeb v rámci energetické bezpečnosti. Mechanismus solidarity reflektuje snahu o vyšší míru vzájemné spolupráce, která by měla pomoci vypořádat se s krizovými situacemi, kdy energetické dodávky z určitého zdroje mohou být na nějakou dobu omezeny nebo úplně pozastaveny. Jinak řečeno, v případě krize mohou být členské

⁵ Konsolidované znění Smlouvy o fungování Evropské unie 2010: čl. 122.

státy požádány o poskytnutí dodávek energie jiným členským státům. Rada EU tak má poměrně široký prostor pro konání v případě energetických krizí, vzniklých v důsledku omezení energetických dodávek (Úřad vlády ČR 2010: 50-51).

Duch solidarity je také zmíněn v článku 194 odstavci 1 SFEU, kde je mechanismus solidarity mimo jiné vykreslen, jako nástroj pro zajištění fungování trhu s energií a zajištění bezpečných dodávek energie v Unii⁶. Lisabonská smlouva zavedením klauzule solidarity poskytuje členským státům, vysoce závislým na ruských dodávkách energetických komodit, možnost zavedení ochranného opatření ze strany EU. V praxi má tento princip znamenat mj. pomoc unijních zemí v případě přerušení ruského exportu zemního plynu či ropy do členských států. Princip solidarity by tak měl přispět ke snížení vlivu Ruska a omezení využití energetiky jako politického nástroje (Binhack a kol. 2011: 34).

Výše zmíněné institucionální změny v neposlední řadě mohou zásadním způsobem přispět k formální úpravě vnější energetické politiky a k zefektivnění energetických vztahů EU s novými a stávajícími dodavatelskými zeměmi. Konkrétně článek 218 odstavec 6 SFEU lze vztahovat na posílení vnější dimenze energetické politiky v rámci uzavírání mezinárodních dohod, například o energetických projektech evropského zájmu, jako jsou plynovod Nabucco nebo Jižní energetický koridor. Zcela poprvé je také v unijní dohodě odkazováno na Evropskou politiku sousedství, čímž je uznána důležitost vnějších vztahů EU se sousedními státy. To má zcela zásadní význam pro snižování napětí v tranzitních a producentských zemích, což je klíčovým faktorem pro úspěch strategie EU zaměřené na snižování energetické zranitelnosti a „vydíratelnosti“ ze strany jednoho státu, například Ruské federace (Binhack a kol. 2011: 35-36).

⁶ Konsolidované znění Smlouvy o fungování Evropské unie 2010: čl. 194.

3.0 Vztahy Ruské federace a Evropské unie v oblasti energetiky

Spolupráce v oblasti energetiky je vedle bezpečnosti jedním z nejdůležitějších a zároveň nejdiskutovanějších témat v současných vztazích mezi EU a RF. V této kapitole proto nastiňuji vývoj a současný stav vztahů mezi EU a RF v oblasti energetiky, přičemž shrnuji, ve kterých oblastech spolupráce se dá s odstupem času hovořit o pokroku a ve kterých nikoli. Dále nahlížím na trendy energetické politiky Ruské federace se zaměřením na její aspekty, které se mohou týkat Evropské unie. Následující část věnuji stěžejním postupům ruské energetické politiky, které přímo ohrožují či mohou ohrozit energetickou bezpečnost Evropské unie. Uvádím konkrétní ruské diverzifikační projekty, které se mohou v budoucnu projevit ve sníženém zájmu RF dodávat plynu do EU. V závěru této kapitoly jsem také přiblížil vybrané klíčové ruské a unijní projekty na dodávky energií do EU, které mohou mít nemalý vliv na zajišťování evropské energetické bezpečnosti.

3.1 Legislativní a institucionální rámec energetických vztahů EU-RF

Začátek spolupráce obou entit v oblasti energetiky je datován již do poloviny minulého století, kdy koncem 50. a 60. let začal Sovětský svaz posílat první dodávky ropy a zemního plynu do východní i západní Evropy. V roce 1968 to bylo Rakousko, které jako první z nekomunistických zemí získalo kontrakt na dodávky sovětského zemního plynu. Následně na začátku 70. let byl podepsán střednědobý kontrakt na dodávky zemního plynu ze Sovětského svazu do SRN a Francie (Tichý-Binhack 2011: 37-38). Později s rozpuštěním RVHP, Varšavské smlouvy a rozpadem SSSR na jedné straně a prohloubením evropské integrace na straně druhé se výrazně změnila geopolitická a ekonomická situace, což přineslo další možnost pro růst spolupráce, nejen v oblasti energetiky (Makyta 2006: 55).

Prvním zásadním krokem k bližší spolupráci Ruska a Evropské unie bylo podepsání Dohody o partnerství a spolupráci (*Partnership and Cooperation Agreement*) v roce 1994. Tato smlouva vstoupila v platnost k 1. 12. 1997 na dobu deseti let s tím, že podle článku 106 této smlouvy se bude smlouva automaticky každý rok obnovovat, dokud ji jedna ze stran nevypoví. Energetice se konkrétně v této smlouvě věnuje článek 65, který stanovuje, že spolupráce v této oblasti by měla probíhat v rámci principů tržní ekonomiky, Energetické charty (*Energy Charter Treaty*) a na pozadí integrace trhu s energií v Evropě. Mimo jiné je v tomto článku vyzdvížena potřeba zlepšení kvality a bezpečnosti dodávek energie, modernizace energetické infrastruktury a formování energetické politiky⁷.

Zastřešujícím evropským zájmem bylo dostat Rusko do společného energetického prostoru založeného na tržních pravidlech a průhledných řídicích strukturách. Klíčem k tomuto úspěchu byla Energetická charta, která by dostala ruskou síť produktovodů pod multilaterální regulace a narušila by monopol Gazpromu. Rusko sice energetickou chartu v roce 1994 podepsalo, ale odmítlo ji ratifikovat. EU za tímto krokem viděla neochotu Ruska řídit se tržními principy a vzdát se svého monopolu nad kaspickými dodávkami. Rusko na druhou stranu poukazovalo na „dvojí metr“ v přístupu k principům charty, když tvrdilo, že evropské vlády navzdory liberalizaci evropského trhu blokují snahy Gazpromu nakupovat energetické společnosti v zemích EU a také, že zásadní tranzitní protokol zavedený chartou by neplatil mezi jednotlivými členskými státy EU, jelikož se unijní prostor definuje jako jedna ekonomika. Dále Moskva upozornila, že i další dodavatelé jako Norsko a Alžírsko odmítly podepsat energetickou chartu bez jakýchkoliv důsledků na jejich vztahy s EU. EU tedy přirozeně hledala alternativní cesty jak přimět Rusko k alespoň nějakým principům charty. Alternativní cestou se stal v roce 2000 energetický dialog EU-Rusko (Youngs 2009: 80).

⁷ Agreement on Partnership and Cooperation 1997: čl. 65; 106.

Energetický dialog EU-Rusko osamostatnil agendu energetiky ve vztazích mezi EU a RF a identifikoval mezi hlavní oblasti společného zájmu především: zajištění spolehlivých dodávek energie v krátkém a středně dlouhém období, zpřístupnění energetických trhů, zlepšení právního základu pro produkci a transport energie v Ruské federaci, implementace evropských právních předpisů v oblasti energie v RF a další. Ze široké škály oblastí spolupráce je možné identifikovat čtyři hlavní zájmy pro energetický dialog mezi EU a RF: 1) Hlavním diplomatickým cílem energetického dialogu bylo usnadnění toku obchodu s energií a investic pomocí politického a institucionálního rámce pro zvyšující se energetický obchod mezi EU a RF. 2) Motivem ke spolupráci byla pro obě strany silná vzájemná závislost vytvořená potřebou EU zajistit si bezpečné dodávky energie z RF a ruskou potřebou zajistit si energetický požadavek ze strany EU. 3) Energetický dialog reprezentoval prostředky upravující rozdílnou pozici členských států EU v obchodování energií s Ruskem. 4) Pro ruskou stranu představoval dialog příležitost jak získat potřebné zahraniční investice pro rozšíření svého exportu energie a pro modernizaci zastaralé infrastruktury. Celkově měl dialog také přispět k vytvoření lepších podmínek pro ruský ekonomický růst a Unii měl pomoci posílit jednotný postoj ve svých energetických vztazích vůči RF (Tichý-Binhack 2011: 40).

V roce 2007 byly z původních čtyř pracovních skupin Energetického dialogu ustanoveny tři stálé, ve kterých lze dnes, s odstupem času, identifikovat různý stupeň úspěchu. Ve skupině pro energetické strategie, prognózy a scénáře (*Group on Energy Strategies, Forecasts and Scenarios*) bylo dosaženo značného pokroku, když se EU a Rusko dohodly na vzájemně přijatelné změně v otázce dlouhodobých smluv na dodávky zemního plynu. Úspěch byl také zaznamenán v rámci skupiny pro energetickou účinnost (*Energy Efficiency*), kde kromě výměny informací o technologiích na redukci spalování zemního plynu došlo k nastartování spolupráce EU a RF v oblasti energetické účinnosti, úspor energie a ochrany klimatu. Bohužel pokroku se nepodařilo dosáhnout na poli skupiny pro sledování vývoje energetických

trhů (*Group on Energy Market Developments*), která se zabývá výměnou informací a legislativním vývojem v oblasti energetických trhů, včetně procesu liberalizace. Problémem je, že oproti unijní představě liberalizovaného ruského trhu s plným přístupem k ruské tranzitní soustavě, se RF vydala cestou centralizace. Moskva od začátku hledala způsob, jak pomocí Energetického dialogu zvýšit své zisky z exportu ropy a zemního plynu a současně si zachovat suverenitu v rozhodovacím procesu. V RF se na rozdíl od evropského trendu posiluje vliv státních společností v ropném i plynařském odvětví, což je dáno doslova mimořádnou rolí, kterou energetika hraje v hospodářství RF. Export ropy a plynu plní ruskou státní pokladu a není proto divu, že ruská vláda velmi citlivě vnímá jakýkoli pokus o omezení jejího vlivu v tomto sektoru. Zejména pak druhé funkční období prezidenta Putina se neslo ve znamení posilování vlivu státu v energetickém sektoru (Makytá 2006: 56; Tichý-Binhack 2011: 40-43).

Nicméně určitého, a ve své podstatě významného pokroku, se v rámci skupiny pro sledování vývoje energetických trhů podařilo dosáhnout. V reakci na výpadek v dodávkách plynu z roku 2009 byl ještě v témže roce založen Mechanismus včasného varování (*Early Warning Mechanism*), jenž má zajistit včasné vyhodnocení potencionálního rizika a problémů spojených s dodávkami energie. V případě signifikantního výpadku v dodávkách zemního plynu, ropy nebo elektřiny z RF do EU budou oba partneři posuzovat situaci a spolupracovat na řešení problému. V roce 2011 došlo ještě k úpravě tohoto mechanismu, jenž byl rozšířen o možnosti společných akcí zaměřených na překonání mimořádných situací a ke zmírnění jejich dopadů, stejně tak jako o akce pro předcházení těmto situacím v budoucnu (Evropská komise 2012).

3.2 Energetická politika RF

Ruská vláda v roce 2003 shrnula priority své energetické politiky do Energetické Strategie Ruska do roku 2020 (*The Energy Strategy of Russia for the Period of up to 2020*), jenž formuluje dlouhodobé výhledy energetické politiky RF.

V zásadě je tato strategie věnována výhledu hospodářských aspektů energetické politiky, když zmiňuje zvýšení energetické efektivity, rozpočtové efektivity a ekologické zabezpečení energetiky v RF. Mimo to jsou zde vyzdvihnuty potřeby ochraňovat zájmy ruských hospodářských subjektů a vytvoření kvalitnějšího stavu celé ruské energetiky. Zmiňuje také potřebu rozvoje energetického sektoru v určitých regionech s vysokým podílem surovinových zásob v zemi, ale které se potýkají s nízkou mírou bezpečnosti (např. Severní Kavkaz, Kaliningrad, Altajský kraj a jiné). V neposlední řadě se strategie věnuje vnější energetické politice. Jako prioritní cíl je zde uvedena potřeba změnit pozici RF jako pouhého dodavatele surovin do role váženého člena světových trhů s ropou a zemním plynem. Konkrétně se zde uvádí, že do roku 2020 se chce Rusko účastnit na zajišťování energetické bezpečnosti celého světa. V tomto duchu se má nést budování společné energetiky a transportní infrastruktury do Evropy a asijsko-pacifického regionu. Ruská vláda si podle této strategie uvědomuje, že evropský trh zůstane i v příštích 20 letech největším odběratelským trhem pro její suroviny, ale dále počítá s tím, že i USA by se mohly stát dlouhodobým trhem odebírajícím jejich ropu a později i ruský LNG. Zásadními partnery v ekonomické spolupráci budou podle strategie také Čína, Korea, Japonsko a Indie, v nichž RF očekává rostoucí poptávku po zemním plynu i ropě. Rusko očekává, že se zvýší export ruské ropy do těchto států z 3 % v roce 2003 na 30 % v roce 2020 a v případě zemního plynu očekává vzestup exportu na 25 % (Ministerstvo energetiky RF 2003: passim).

V roce 2009 ruská vláda vydala novou strategii s názvem Energetická strategie Ruska do roku 2030 (*Energy Strategy of Russia for the Period up to 2030*). V úvodu této strategie jsou stanoveny cíle energetické politiky Ruska následovně: maximalizovat efektivní využití přírodních energetických zdrojů, maximalizovat potenciál energetického sektoru k zajištění ekonomického růstu, zvýšení životní kvality ruské populace a posilovat ekonomickou pozici země v zahraničí. Energetická politika by se měla zaměřit na rozvoj domácího energetického sektoru, a to zejména v oblasti

investic a modernizace. V rámci vnější energetické politiky je strategie spíše technického charakteru. Vedle toho je zde zmíněna nutnost tvořit takovou politiku, jenž bude z Ruska dělat v očích obchodních partnerů spolehlivého a stálého dodavatele surovin. Rusko stále pokládá evropský trh za zcela zásadní pro odběr svých surovin, ale je patrný odkaz na diverzifikaci odběratelů. V podstatě se strategie ve vnější dimenzi věnuje východnímu a západnímu vektoru ruské energetické politiky a jednotlivým projektům na export surovin. Co se týče východního vektoru, orientovaného na asijsko-pacifické trhy, předpokládá se růst exportu všech primárních surovin tímto směrem na 16 - 17 % k roku 2030. Zásadní v tomto směru bude možnost využití ropného a plynového potenciálu v severních regionech Ruska a v arktickém šelfu. Stejně důležitý bude rozvoj energetické infrastruktury a vývoj ropných a plynařských komplexů ve východních regionech Ruské federace pro umožnění exportu na asijsko-pacifické trhy. Asijsko-pacifická oblast se tak má pro Rusko stát klíčovým bodem v diverzifikaci odběratelů energie, respektive ve snížení závislosti Ruska na evropském trhu. Klíčové projekty tímto směrem jsou: rozvoj infrastruktury v oblasti Sachalin (včetně LNG projektů), Eastern Gas Program a export zemního plynu do Číny pomocí projektu Altaj. Co se týče západního vektoru a diverzifikace tras surovinového vývozu do EU, jsou klíčovými projekty: Nord Stream a plánovaný plynovod South Stream (Ministerstvo energetiky RF 2010: passim; Gromov 2010).

3.3 Hrozby pro energetickou bezpečnost EU plynoucí z energetické politiky RF

Některé ruské postupy se jeví jako neslučitelné s evropskou představou, jelikož narušují koncept vzájemné závislosti obou partnerů. Mezi hlavní postupy RF, které mohou negativně ovlivnit stabilní dodávky ropy a zemního plynu do EU, patří: 1) využívání energetických zdrojů jako nástroje zahraniční politiky; 2) snaha o diverzifikaci odběratelů energie; 3) podpora intenzivního pronikání ruských energetických subjektů na energetické trhy druhých zemí (Tichý-Binhack 2011: 48).

Největší hrozbou pro energetickou bezpečnost členských zemí Evropské unie se jeví možnost Ruska prosazovat energetiku jako nástroj zahraniční politiky. RF může využít svého energetického potenciálu ke zvýšení svého statutu na mezinárodní scéně a k prosazování svých zájmů v zahraničí. Existují v podstatě čtyři scénáře možného využití tzv. energetické diplomacie ruskou stranou: 1) Využití energetické závislosti na Rusku k dosažení určitých politických cílů vůči státům importujícím ruské suroviny. 2) Využití potenciální příležitosti budoucího rozvoje dodávek energie prostřednictvím nových produktovodů k podpoře zájmů RF v různých zemích. 3) Zapojování určitých investorů ze zemí importujících ruské suroviny do projektů na produkci ropy a zemního plynu v Rusku k podpoře bilaterálních vztahů s těmito importujícími zeměmi. 4) Získávání kontroly nad subjekty zajišťujícími import ruských surovin (distributoři a majitelé produktovodů) v dané zemi za účelem dosažení ekonomických a politických cílů. První scénář může být praktikován primárně na postsovětských zemích, které jsou z vysoké míry stále závislé ruských dodávkách. Nicméně hrozby Gazpromu (jako trest za evropské nepřipouštění Gazpromu do svých energetických trhů) naznačily, že možnost využití politického tlaku skrze omezení dodávek energií může být mnohem širší, než pouze na postsovětské země. Druhý a třetí scénář pak může být aplikován se zaměřením na konkrétní evropské země, které mají dlouhodobější bilaterální vztahy s RF. Celkově lze těchto strategií využívat spíše na poli zemního plynu, jelikož trh s ropou je více globalizován a ukazuje se, že v tomto ohledu je RF na odběru EU více závislá než EU na importu z RF (Milov 2006: 14-15).

Důkazem ruského využívání energetické diplomacie byly zejména spory mezi Ruskem a Ukrajinou o ceny plynu v roce 2006 nebo energetická krize mezi Ruskem a Běloruskem z roku 2007, kdy byla bezprostředně ohrožena energetická bezpečnost EU. Dalším příkladem je poslední výrazné ohrožení energetické bezpečnosti Evropské unie

z roku 2009, kdy na takřka 14 dnů došlo k výpadku v dodávkách ruského zemního plynu do Evropy v důsledku sporů mezi RF a Ukrajinou. Celkově lze za tímto způsobem využívání energetických zdrojů ze strany RF vidět několik motivů: 1) získání lepší ceny za dodávky plynu a ropy od druhé strany; 2) ovládnutí distribuční sítě produktovodů druhých zemí; 3) omezení limitu autonomie a sféry zahraniční politiky sousedních států; 4) potrestání za prozápadní orientaci a neloajlnost sousedních států vůči Rusku; 5) vynucení ekonomických ústupků (Tichý-Binhack 2011: 50).

Druhou snahou ruské vlády, která může v budoucnu ohrozit energetickou bezpečnost Evropy je diverzifikace odběratelů jejích surovin. Tato forma ohrožení není sice tak bezprostřední jako využívání energetiky coby politického nástroje, ale zmiňují ji, protože v dlouhodobějším výhledu může mít výrazně fatálnější důsledky.

Ruským zájmem je export ruské ropy a plynu zejména do východní Asie a na Dálný východ a tím snížení své závislosti v rámci odbytu na evropských trzích, které se jednak snaží postupně omezovat svou závislost na ruském plynu, ale také se snaží o snižování spotřeby jako takové. Zásadními projekty v tomto směru jsou tzv. Eastern Gas Program⁸ a postavení zkapalňovacího závodu na zemní plyn Sachalin II, což je snaha najít nové odběratele v USA, Číně, Japonsku a Jižní Koreji. Celkově ruská vláda plánuje vystavět ve východním Rusku síť produktovodů na export surovin vícero směry na trhy asijsko-pacifického regionu. Již v říjnu 2009 podepsali představitelé RF a Číny dokument o zajištění ruských dodávek plynu do Číny v objemu asi 70 miliard metrů krychlových zemního plynu ročně skrze plánovaný plynovod Altaj⁹. Nicméně obě strany se zatím nedohodly na cenách plynu. Pro EU může být zatím dobrou zprávou, že na plnohodnotnou diverzifikaci plynu v rámci ruských úvah v současné době ještě chybí potřebná infrastruktura. Ovšem pokud by se Rusku ve střednědobém

⁸ Viz Příloha č. 1

⁹ Viz Příloha č. 2

horizontu podařilo získat potřebné investice a zrealizovat své exportní plány směrem na východ, mohla by mít řada evropských států, zejména ty, které jsou 100 % závislé na ruských dodávkách plynu, problémy se zajištěním dodávek energie. V případě exportu ropy byla RF o něco úspěšnější, jelikož na konci roku 2009 byl dostaven první úsek ropovodu ESPO¹⁰ (*The Eastern Siberia–Pacific Ocean oil pipeline*) a počátkem roku 2011 začala tímto ropovodem proudit ruská ropa do Číny, jejíž objem podle odhadů může ročně činit až 30 milionů tun. Jako výraznější hrozbu pro energetickou bezpečnost evropských zemí je spíše nutno chápat snahu RF vstoupit na trh se zkapalněným plynem. Výraznější vstup Ruska na trh s LNG by totiž narušil rovnováhu vzájemné závislosti, čímž by se EU dostala vůči Ruské federaci do ještě nevýhodnějšího postavení. V poslední řadě by tento krok také mohl výrazně zvýšit ceny energetických surovin pro Evropu (Tichý 2009a; Tichý 2011).

Kromě diverzifikace exportu směrem na východní trhy Rusko také hodlá v souladu se strategiemi energetické politiky do roku 2020 a 2030 minimalizovat rizika spojená s tranzitními zeměmi, jako jsou Bělorusko a Ukrajina, přes kterou prochází až 80 % dodávek zemního plynu do EU. Ruským cílem je vybudování jižního a severního koridoru pro export zemního plynu do EU, a to zejména vybudováním konkrétních plynovodů North Stream a South Stream. Ale je nutno podotknout, že tyto projekty jsou založeny na bilaterální úrovni, nikoli na unijní, což je v souladu s ruskou strategií narušovat jednotnou a koordinovanou energetickou politiku EU bilaterálními dohodami. Realizace těchto ruských projektů může poškodit snahy EU o vlastní diverzifikaci, zejména co se týče unijního projektu Nabucco (Tichý-Binhack 2011: 53).

¹⁰ Viz Příloha č. 3

3.4 Evropské diverzifikační tendence vs. ruské projekty

V roce 2010 přijala Komise iniciativu „Priority energetických infrastruktur do roku 2020 a na další období - návrh na integrovanou evropskou síť“, kde jsou vymezeny prioritní koridory Evropské unie pro přepravu zemního plynu a ropy. Nová infrastruktura jde ruku v ruce s tendencí diverzifikovat zdrojové oblasti a zároveň přepravní trasy, aby se EU mohla vyhnout situacím, jako byla plynová krize z roku 2009. Vedle projektů uvnitř EU se v současnosti realizuje několik iniciativ zaměřených na výstavbu plynovodů mezi EU a jejími východními a jižními sousedy, aby bylo dosaženo bezpečnějších dodávek zemního plynu. V této souvislosti jsou nejdůležitějšími projekty zejména již fungující plynovod Nord Stream spojující Rusko s EU po dně Baltského moře. Dále plynovod South Stream mezi Ruskem a EU skrz Černé moře, jehož dokončení je plánované na rok 2015. A plynovod Nabucco, který by měl spojit oblast Kaspického moře a Středního východu s EU, přičemž zprovoznění tohoto plynovodu je naplánováno na rok 2017 (Eurostat 2012c).

Ještě než přistoupím k jednotlivým projektům, připomenu, jaký význam má diverzifikace pro Evropskou unii. Diverzifikace odběratelských vztahů, kterou EU vyžaduje, má v podstatě dva hlavní účely. Relativně široké rozložení dodávek mezi několik dodavatelů snižuje negativní dopady případného výpadku jednoho z nich a má tak rozhodující význam pro zajištění bezpečnosti dodávek. Má tedy mimořádný význam pro zabezpečení jejich celkové stability a bezpečnosti. Z ekonomického pohledu diverzifikace přispívá k posílení postavení odběratele vůči hlavnímu dodavateli v rámci jeho vyjednávání při podepisování nových kontraktů (Litera 2006: 29-30).

Co se ropy týče, na rozdíl od zemního plynu, kde je Evropa v zásadě odkázána na tři až čtyři velké dodavatele, jsou možnosti dovozu ropy podstatně širší, a proto není nutnost diverzifikace u dodávek ropy tak zásadní jako u zemního plynu. Nicméně

i v tomto případě je patrná evropská tendence diverzifikovat zdroje a také rozvíjet vnitřní unijní infrastrukturu, aby bylo možné předcházet náhlým výpadkům v dodávkách (Litera 2006: 21). Dá se říci, že největším unijním problémem v otázce ropy je, že východoevropská síť ropovodů (rozšíření ropovodu Družba) byla koncipována a postavena během studené války a v té době neměla žádné spojení se západní sítí. V důsledku toho neexistují dostatečná spojení mezi západoevropskou sítí ropovodů a východními infrastrukturami. Takže možnosti dodávek ropy nebo ropných produktů alternativními ropovody ze západních členských států do zemí východní a střední Evropy jsou omezené. EU za hrozbu považuje potenciální dlouhodobé přerušení dodávek v systému ropovodu Družba (využitá kapacita v současné době je 64 milionů tun za rok), které by vedlo k velkému nárůstu přepravy ropy v tankerech v baltské oblasti citlivé z hlediska životního prostředí, na Černém moři, a v mimořádně vytížených tureckých úžinách, čímž by se celkově zvýšila rizika nehod a ropného znečištění. Unijní plány na reakce na přerušení dodávek a zabránění tak narušení evropské energetické bezpečnosti v oblasti ropy jsou: 1) vybudování ropovodu Schwechat – Bratislava mezi Rakouskem a Slovenskem; 2) modernizaci ropovodu Adria (který spojuje ropný terminál Omisalj na chorvatském jaderském pobřeží s Maďarskem a Slovenskem); 3) modernizaci ropovodu Oděsa – Brody na Ukrajině (který spojuje ropný terminál na Černém moři s jižní větví ropovodu Družba v Brodech) a jeho plánované rozšíření do Polska (Brody – Adamowo) (Evropská komise 2010b: 36-37).

Jak již bylo řečeno, v otázce diverzifikace zdrojů a tras zemního plynu je situace oproti ropě podstatně naléhavější. A to nejen z důvodu, že produkce plynu v zemích EU soustavně klesá a bude tak stoupat potřeba dovozu z nečlenských zemí, ale také protože možnost výběru dodavatelů je podstatně nižší. V rámci diverzifikace zdrojů a tras pro zemní plyn do EU by se po severním koridoru z Norska, východním koridoru z Ruska, středomořským koridoru z Afriky a vedle LNG, měl stát čtvrtou hlavní osou pro zabezpečení dodávek zemního plynu do EU jižní koridor. Cílem jižního koridoru je

napojit trh EU s plynem přímo na obří naleziště zemního plynu v oblasti Kaspického moře a Středního Východu. To kromě faktu rozšíření počtu dodavatelů plynu do Evropy má výhodu z geografického hlediska, jelikož je toto naleziště blíže k Evropě než hlavní ruská ložiska. Klíčovými potenciálními dodavatelskými státy jsou Ázerbajdžán, Turkmenistán a Irák. Klíčovým tranzitním státem je Turecko, přičemž další tranzitní trasy vedou přes Černé moře a východní Středomoří. Strategickým cílem koridoru je dosáhnout do roku 2020 zásobovací cesty do EU v objemu zhruba 10 - 20 % unijní poptávky po zemním plynem. V tomto ohledu bylo již zahájeno plánování konkrétních projektů, z nichž nejvýznamnější je plynovod Nabucco (Evropská komise 2010b: 32-33).

Plynovod Nabucco je vlajkovým projektem, kterým chce EU zajistit diverzifikaci zdrojů v dodávkách zemního plynu na evropské trhy a snížit tak svou závislost na ruském plynu v rámci jižního koridoru. Vzhledem k dynamickému vývoji evropských trhů se zemním plynem byla oproti prvotnímu plánu připravena technologicky alternativní verze projektu s názvem Nabucco Západ¹¹ (*Nabucco West*). Předběžně sjednanou trasou plynovodu Nabucco Západ je přeprava ázebajdžánského plynu od turecko-bulharských hranic přes Bulharsko, Rumunsko a Maďarsko do Rakouska, nicméně se očekává, že finální rozhodnutí o trase by mělo být potvrzeno v létě 2013. Očekávaná kapacita plynovodu se pohybuje mezi 10 - 23 bcm ročně (NABUCCO Gas Pipeline 2013). Problémem celého projektu Nabucco je na jedné straně financování, jenž doposud EU nebyla schopna pokrýt. Ukazuje se tedy, že celý projekt je od začátku spíše politickou myšlenkou, než proveditelným projektem. Na straně druhé je to ruský projekt South Stream, který v podstatě přímo konkuruje projektu Nabucco. Vzhledem k tomu, že Nabucco obchází ruské území a byl by tak snížením evropské závislosti na ruských dodávkách, dělá ruská strana vše proto, aby k realizaci Nabucca nedošlo. Rusko v cenové válce s Evropou například nabízí za ázebajdžánský plyn vyšší ceny, než jsou obvyklé tržní ceny. Celkově je cílem ruských

¹¹ Viz Příloha č. 4

zájmů v kaspickém regionu zabránit zemím EU, aby se dostaly ke středoasijským nalezištím zemního plynu, který by mohl být přiváděn do evropských konkurenčních plynovodů obcházejících ruské území. Současně s tím má RF v této oblasti své vlastní energetické zájmy, například právě v podobě zmiňovaného plynovodu South Stream. Faktický monopol Ruska na odběr většiny produkovaného plynu ze Střední Asie, stejně jako další možnosti nátlaku ze strany Moskvy, pak neposkytují kaspickým státům příliš prostoru pro nezávislou politiku (Traynor 2009; Tichý 2009b).

Plánovaný plynovod South Stream by oproti Nabuccu měl disponovat více než dvojnásobnou kapacitou, konkrétně by tedy měl na evropské trhy dopravit až 63 bcm ruského plynu ročně. V současné fázi projektu South Stream¹² je předpokládaná trasa plynovodu z černomořského pobřeží v Krasnojarském kraji, kde by měl být napojen na plynovodní infrastrukturu centrálních a jižních regionů RF, skrz Černé moře do Bulharska. Následující pozemní část plynovodu je stále ve fázi plánování a existuje vícero možností, z nichž nejpravděpodobnější se jeví trasa skrz Bulharsko, Srbsko, Maďarsko a Slovinsko do Itálie s oddělovacími se větvemi do zemí západního Balkánu. Vzhledem k tomu, že se plánovaná trasa plynovodu vyhýbá rizikovým tranzitním zemím, Bělorusku a Ukrajině, je tento projekt zcela v souladu s ruskou strategií diverzifikovat přepravní trasy zemního plynu do EU. Podle oficiálního stanoviska zprostředkovatelů projektu jsou první dodávky plynu naplánovány na konec roku 2015. Kromě toho oficiální stránky projektu uvádí, že South Stream je projektem k posílení evropské energetické bezpečnosti s ohledem na očekávaný nárůst potřeby dovozu zemního plynu do EU (South Stream 2013). Nicméně jak již bylo naznačeno v souvislosti s plynovodem Nabucco, existuje široce uznávaný předpoklad, že projekt South Stream je pouhým nástrojem ruské energetické diplomacie vůči EU v tom smyslu, že se snaží odradit Unii od stavby konkurenčního plynovodu Nabucco. Rusko by s realizací South Streamu a současným odrazením Unie od stavby Nabucca ještě více posílilo evropskou závislost na dodávkách zemního plynu z Ruské federace.

¹² Viz Příloha č. 5

Poté co v roce 2011 začal proudit první částí plynovodu Nord Stream ruský plyn do západní Evropy, byla v dubnu 2012 dokončena stavba druhé části plynovodu a v témže roce byla i zprovozněna. Nord Stream¹³ přivádí zemní plyn z RF pod hladinou Baltského moře do Německa a je tak nejpřímějším plynovým spojením mezi Ruskem a energetickými trhy v Evropské Unii. Celková přepravní kapacita plynovodu je 55 bcm zemního plynu ročně (Nord Stream 2013). I přes fakt, že tento plynovod má zajistit stabilitu dodávek ruského plynu do EU a zvýšit tak její energetickou bezpečnost, panují kolem jeho výstavby určité obavy. Pro Rusko South Stream znamená výhodu zejména tím, že neprochází žádnou tranzitní zemí a zaručuje tak ruské straně úspory na tranzitních poplatcích a vylučuje politická rizika, která v minulosti ovlivnily dodávky plynu do Evropy. Dalším nesporným pozitivem pro ruskou stranu je příslib zvýšeného odběru ze strany EU a tím zvýšení příjmů do státní kasy. V evropských zemích ale panují ohledně plynovodu Nord Stream rozdílné názory. Podle zastánců může plynovod pokrýt až 10 % poptávky Unie a přispět tak značnou měrou k zajištění stabilních dodávek plynu. Na druhé straně je ale argument, že Nord Stream sice diverzifikuje evropské přepravní trasy, ale v žádném případě nesnižuje závislost EU na zemním plynu z Ruské federace. Některé evropské země, například Polsko, Litva, Lotyšsko a Estonsko se pak v souvislosti s realizací plynovodu Nord Stream obávají zvýšení závislosti Evropské unie na jednom dodavateli a tím i posílení politického vlivu Ruské federace na energetické dodávky do Evropské unie. Současně zprovoznění Nord Streamu znamená přímé ohrožení projektu plynovodu Nabucco a tedy i ztrátu nadějně možnosti reálně diverzifikovat evropské zdroje plynu a snížit tak unijní závislost na ruském plynu (Tichý 2010).

Dalšími projekty EU, na které jsem se zaměřil, jsou plány na diverzifikaci zdrojů zemního plynu. Oba dva mají silný potenciál zvýšit energetickou bezpečnost nových členských zemí střední a východní Evropy, které jsou mimořádně závislé na

¹³ Viz Příloha č. 6

dovozu plynu z RF. Jedná se o plán severojižního propojení plynovodů ve východní a střední Evropě a o plán dokončit propojení baltského trhu s energií, tzv. projekt BEMIP¹⁴ (*Baltic Energy Market Interconnection Plan*). Realizace obou projektů by v případě dalšího přerušení ruských dodávek zemního plynu do Evropy znamenala menší ohrožení energetické bezpečnosti těchto států díky vyšší míře infrastrukturní propojenosti se zbytkem Evropy a tedy možnosti nahradit ruský plyn z alternativních zdrojů.

Ve východní a střední Evropě existuje jeden hlavní dodavatel zemního plynu, a to převážně díky současné lineární a izolované síti produktovodů, jenž je dědictvím sovětské éry. V nových členských státech EU střední a východní Evropy je podíl plynu dováženého z RF až 60 %. Konkrétně Gazprom zajišťuje dovoz plynu ze 70 % do Polska, 80 % do Maďarska a dokonce ze 100 % na Slovensko a zemí západního Balkánu. Díky tomu je strategickou koncepcí projekt severojižního propojení plynovodů pro napojení oblasti Baltského moře (včetně Polska) na Jaderské a Egejské moře a dále na Černé moře, což zahrnuje členské státy: ČR, SR, Maďarsko, Polsko, Rumunsko a případně Rakousko. Tím by byla zajištěna celková pružnost pro celou oblast střední a východní Evropy. Tento region by díky tomuto projektu měl být méně citlivý na přerušení dodávek zemního plynu na trase Rusko/Ukrajina/Bělorusko. V případě výpadku dodávek plynu z RF by byla možnost krátkodobých dodávek z alternativních externích zdrojů, zejména z Norska a také dodávek z Afriky (Evropská komise 2010b: 34-35).

Východní region Baltského moře (Litva, Lotyšsko, Estonsko a Finsko) se nachází v naléhavější situaci a vyžaduje okamžitá opatření k zajištění bezpečnosti dodávek za pomoci napojení na zbývající část EU. I když roční spotřeba zemního plynu třech baltských států a Finska dohromady je celkem pouze asi 10 miliard m³, veškerý plyn, který spotřebovávají, pochází z Ruska. Situace jednoho dodavatele je

¹⁴ Viz Příloha č. 7

ohrožením jejich energetické bezpečnosti. Problémem je, že hlavní dodavatel má také rozhodující kapitálovou část v přenosové soustavě všech čtyř zemí, a proto je malý zájem trhu investovat do nové infrastruktury. To ale vytváří „začarovaný kruh“, protože pokud neexistuje trh, není motivace investovat a bez investic do infrastruktury se nebude trh rozvíjet. EU se proto snaží v rámci BEMIP realizovat projekty zejména na plynové propojení Dánska a Polska, Finska a Estonska, dále vybudováním regionálních LNG terminálů a vylepšením vzájemného propojení mezi Německem a Dánskem. Tyto projekty by měly primárně propojit baltský region s infrastrukturou zbytku Evropy a tím tomuto regionu zajistit alternativní zdroje zemního plynu v případě výpadku dodávek ze strany RF (Evropská komise 2010b: 35-36).

4.0 Závěr

Primárním cílem práce bylo analyzovat, jakou roli hraje Ruská federace v zajišťování energetické bezpečnosti Evropské unie. K tomuto účelu byl popsán vývoj a současný stav evropské energetické politiky a následně bylo sledováno, jak se vyvíjela spolupráce mezi EU a RF v oblasti energetiky a jaké jsou současné priority ruské energetické politiky. Nakonec byly některé ruské postupy konfrontovány s evropskou energetickou politikou a bylo ukázáno, z kterých postupů mohou pro EU plynout negativní důsledky. Práce vycházela z teoretického předpokladu, že mezi oběma aktéry panuje stav vzájemné závislosti, tedy že Ruská federace je závislá na evropském odběru jejích surovin a EU je naopak závislá na dodávkách ruských surovin.

V Evropské unii soustavně klesá produkce ropy i zemního plynu a EU se tudíž stane více závislá na dovozech z nečlenských zemí, a to i přes snahu Unie snižovat spotřebu energií, zejména zvyšováním podílu obnovitelných zdrojů energie

v energetickém mixu a zvyšováním energetické účinnosti. Evropská unie se v posledních letech snaží sjednocovat energetickou politiku, což se jí částečně podařilo s přijetím Lisabonské smlouvy, která energetiku poprvé povyšuje do primárního práva. Nicméně jednotlivé členské státy stále vyvíjí a budou vyvíjet vlastní činnost v energetické oblasti. Dokud bude EU v energetice fragmentovaná a nebude jednat jednotně, bude Rusko těžit ze svého vztahu s Unií ve svůj ekonomický prospěch. Cíle evropské energetické politiky jsou: prosazovat konkurenceschopnost, udržitelnost a bezpečnost dodávek. To znamená, že EU v současné době balancuje mezi bezpečnými dodávkami, bojem proti změnám klimatu a konkurenceschopností. V rámci zajištění bezpečných dodávek EU vyvíjí snahu diverzifikovat přepravní trasy a také zdrojové oblasti, zejména u zemního plynu. Klíčovým regionem pro diverzifikaci zdrojů a snížení evropské závislosti na ruském plynu se jeví oblast Kaspického moře, ale i tato alternativa je z různých důvodů prozatím pouze ve fázi plánování.

Ruská federace bude i nadále hrát zcela klíčovou roli v zajišťování energetické bezpečnosti Evropské unie v otázce ropy a zemního plynu. Energetické vztahy mezi EU a RF byly posunuty na novou úroveň, což dokazuje zavedení Energetického dialogu, či spuštění Mechanismu včasného varování. Díky diverzifikaci tras a následné spolupráci a výměně informací, se snížila hrozba přerušování ruských dodávek energií do EU a jsou nastoleny nové nástroje řešení potenciálních krizových situací. Mimo to EU realizuje projekty na infrastrukturní propojení jednotlivých členských států tak, aby v případě výpadku dodávek z jednoho zdroje mohl být členský stát zásoben z jiných zdrojů. S tím souvisí také klauzule solidarity, hovořící o vzájemné pomoci mezi členskými státy v případě ohrožení jejich energetické bezpečnosti.

Pokud by v současné době Rusko chtělo výrazněji využívat energie jako politického nástroje na členské země EU ve smyslu zastavení dodávek, projevílo by se to negativně v rámci ruských státních příjmů, které energetický sektor pro Rusko ze

značné míry generuje. Rusko je tedy díky své současné závislosti na exportu do zemí EU značně zranitelné v oblasti svých státních příjmů. Dále se Rusko v očích odběratelů snaží v souladu s posledními státními energetickými strategiemi vystupovat jako spolehlivý a předvídatelný partner, protože si uvědomuje, že další výrazný problém v zabezpečování energetické bezpečnosti EU ruskými dodávkami by vedl k ještě intenzivnější snaze Unie hledat alternativní zdroje a prosazovat neruské produktovody, zvláště co se zemního plynu týče. Takový postup by snižoval závislost EU na ruských surovinách, zejména v otázce zemního plynu, což jde proti zájmům Ruské federace.

Ruská federace podnikla několik kroků ve snaze diverzifikovat přepravní trasy tak, aby obcházely tranzitní země, zejména Ukrajinu a Bělorusko. Tím se snížila hrozba výpadků ruských dodávek energií do EU, které byly zaznamenány například v roce 2006 a 2009. V otázce ropy bylo zásadním krokem pro snížení závislosti na tranzitních zemích vybudování Baltského ropovodného systému 1 a 2, který postsovětské státy obchází a dává tak Rusku možnost dopravovat ropu přímo ke konzumentům v Evropě. V případě zemního plynu Rusko získalo vybudováním plynovodu Nord Stream možnost, jak obejít Běloruský a Ukrajinský plynovodní systém. Stejný efekt by mělo potenciální vybudování plynovodu South Stream. Nicméně oba projekty jsou uzavírány na bilaterální, nikoliv unijní úrovni a tato ruská snaha podkopává jednotnou evropskou energetickou politiku. Vybudování plynovodu South Stream a další ruské snahy o zpomalování tvorby koordinované a jednotné unijní energetické politiky budou vyúsťovat, kromě ohrožení realizace neruských projektů (například Nabucco), ve větší závislost EU na Ruské federaci v otázce dodávek zemního plynu. Realizace unijního projektu Nabucco, který si klade za cíl rozšířit zdrojové oblasti zemního plynu pro EU o kaspickou oblast, je nejistá, jelikož Rusko nejenže připravuje vlastní konkurenční projekty (South Stream), ale také vyvíjí politický tlak na kaspické státy s potenciálem vyvážet plyn do EU a znesnadňuje tak Unii vyjednávací pozici v tomto regionu. Ukazuje se tedy, že Rusko bude i nadále

zcela klíčovým dodavatelem zemního plynu do EU, což je také výsledkem ruského snažení - udržet si tento obrovský odběratelský trh pod kontrolou.

Na druhé straně vyvstává otázka, jakou roli bude pro evropskou energetickou bezpečnost hrát ruská snaha o diverzifikaci odběratelů. Ve východní části Ruské federace dochází k výstavbě energetické infrastruktury, která by měla v budoucnu sloužit k přepravě ropy a zemního plynu do asijsko-pacifické oblasti. Hlavním potenciálním odběratelem ruských surovin se jeví Čína, do které již ropovodem ESPO začala proudit ruská ropa. Mimo to má Čína s RF již uzavřené kontrakty na dodávky zemního plynu plynovodem Altaj, u kterých ale prozatím nepanuje shoda ohledně ceny plynu. Rusko se dále zaměřuje na stavbu LNG terminálů v oblasti Sachalin a budování plynovodní exportní infrastruktury v rámci projektu Eastern Gas Program. V současné době ještě není tato masivní exportní infrastruktura na asijské trhy dokončena kvůli finanční a časové náročnosti, nicméně pokud by se jí Rusku podařilo ve střednědobém výhledu realizovat, mohly by se zvýšit ceny ropy a zemního plynu pro Evropu a u států se 100% závislostí na dodávkách ruských surovin by mohlo dojít k ohrožení jejich energetické bezpečnosti.

I přes zjevnou snahu, industrializovat energetický sektor, stavět novou infrastrukturu a hledat nové odběratele, je Rusko v současnosti stále do značné míry závislé na poptávce vytvářené ze strany Evropské unie. Domnívám se tedy, že ve střednědobém výhledu se nebude zásadně měnit role Ruska jako majoritního dodavatele ropy a zemního plynu do EU. Evropa se sice snaží snižovat svoji spotřebu těchto surovin, ovšem s klesající produkcí jich bude muset stále více dovážet. Ruské federaci by na druhé straně trvalo značně dlouho a za vynaložení značného finančního úsilí, aby se celkově přeorientovala s vývozem ropy a zemního plynu na asijské trhy. Z uvedeného vyplývá, že i přes odlišné ideové vnímání energetické politiky v Evropské unii a Ruské Federaci, které mnohdy brání efektivní kooperaci, bude i nadále fungovat

tento vzájemně závislý vztah producent - odběratel mezi RF a EU v oblasti dodávek ropy a zemního plynu.

5.0 Resumé

Bachelor thesis „Russia as a topic of European energy security” focuses on the role of Russian Federation as a main supplier of oil and natural gas to European Union. At the present time the topic of energy security in Europe is widely discussed especially due to cuts of Russian energy supply in 2006 and 2009. This paper offers closer look on cooperation between Russia and European Union in energy sector. Also energy policy priorities of both partners are described and compared. The primary goal of this thesis is to analyze the role of Russia in securing European energy security.

The European Union is trying to develop energy policy based on lowering its energy consumption and increasing energy efficiency. But due to a constant lowering production of both oil and natural gas in EU Member States it is clear that dependency on import of resources from non-member states will increase. But European dependency on Russian resources is not one-way. Also Russia is dependent on European demand as the revenues from energy export are the main income for Russian government budget. Different projects to reduce threats of supply disruptions have been carried out by both partners. Russia diversified routes for energy to Europe so threats linked with the transit countries have been reduced. EU on the other hand seeks to connect energy infrastructure in Member States to be able to secure supplies from alternative sources in case of energy disruption. Finally, this paper is focused on Russian attempt to seek for new customer markets, particularly in Asia-Pacific region, and its possible impact on European energy security.

6.0 Seznam užité literatury a pramenů

Binhack, Petr a kol. (2011). Evropská unie a Česká republika v kontextu globálních energetických vztahů: zemní plyn. In: Binhack, Petr - Tichý, Lukáš eds., *Energetická bezpečnost ČR a budoucnost energetické politiky EU* (Praha: Ústav mezinárodních vztahů).

CNBC (2013). Europe Oil Demand: 20-Year Low and to Slide Further (<http://www.cnb.com/id/100372251>, 7. 4. 2013).

Černoch, Filip (2011). Energetická politika EU po Lisabonské smlouvě. *Global politics*. 16. 1. 2011 (<http://www.globalpolitics.cz/clanky/energeticka-politika-eu-po-lisabonske-smlouve>, 22. 3. 2013).

Dančák, Břetislav (2008). *Energetická bezpečnost a geopolitika*. CEVRO (http://www.cevro.cz/cs/208653online-zbynek-klic-2008_energeticka-bezpecnost-geopolitika, 20. 3. 2013).

EIA (2012a). RUSSIA, *Natural gas* (<http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=RS>, 20. 3. 2013).

EIA (2012b). RUSSIA, *Oil* (<http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=RS>, 20. 3. 2013).

Europa (2010). *Energetika* (http://www.europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/lisbon_treaty/ai0024_cs.htm, 22. 3. 2013).

Euroskop.cz (2013). *Energetika* (<http://www.euroskop.cz/8950/sekce/energetika/>, 20. 3. 2013).

Eurostat (2012a). *Consumption of energy* (http://www.epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Consumption_of_energy, 7. 4. 2013).

Eurostat (2012b). *Natural gas consumption statistics* (http://www.epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Natural_gas_consumption_statistics, 7. 4. 2013).

Eurostat (2012c). *Energy production and imports* (http://www.epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Energy_production_and_imports, 28. 3. 2013).

Eurostat (2013a). *Glossary: Gross inland energy consumption* (http://www.epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Glossary:Gross_inland_energy_consumption, 7. 4. 2013).

Eurostat (2013b). *Primary production of natural gas* (http://www.epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/energy/data/main_tables, 7. 4. 2013).

Eurostat (2013c). *Supply, transformation, consumption - oil - annual data* (<http://www.epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/energy/data/database>, 7. 4. 2013).

Eurostat (2013d). *Primary production of crude oil* (http://www.epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/energy/data/main_tables, 7. 4. 2013).

Evropská komise (2012). *Energy from abroad. Early Warning Mechanism* (http://www.ec.europa.eu/energy/international/russia/dialogue/warning_en.htm#top, 7. 4. 2013).

Evropská komise (2013). *Energy from abroad: EU-Russia Energy Relations* (http://ec.europa.eu/energy/international/russia/russia_en.htm, 7. 4. 2013).

Goodrich, Lauren - Lanthemann, Marc (2013). *The Past, Present and Future of Russian Energy Strategy*. Stratfor (<http://www.stratfor.com/weekly/past-present-and-future-russian-energy-strategy>, 29. 3. 2013).

Gromov, Alexey (2010). *Key points of Russian energy strategy up to 2030 - between Europe and Asia* (http://www.feem.it/userfiles/attach/201012131645945_Gromov.pdf, 29. 3. 2013).

Hanzlíček, Jiří (2009). Lesk a bída vládní energetické koncepce. In: Loužek, Marek ed., *Energetická politika* (Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku).

IEA (2013). *Energy security* (<http://www.iea.org/topics/energysecurity/>, 20. 3. 2013).

Keating, Sharon (2008). Treaty will tackle our energy crisis. *Independent*. 7. 4. 2008 (<http://www.independent.ie/opinion/letters/treaty-will-tackle-our-energy-crisis-26435839.html>, 22. 3. 2013).

Keohane, Robert O. - Nye, Joseph S. (2001). *Power and Interdependence* (New York: Longman).

Kovanda, Lukáš (2009). Stát vs. trh síťových odvětví. In: Loužek, Marek ed., *Energetická politika* (Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku).

Litera, Bohuslav (2006). Současná situace a výhledy spotřeby, těžby a přepravy energetických surovin v Evropě a zemích postsovětského prostoru do roku 2020. In: Litera, Bohuslav - Makyta, Bronislav a kol., *Energie pro Evropu. Energetická spolupráce Ruska a zemí postsovětského prostoru s Evropskou unií* (Praha: EUROLEX BOHEMIA s.r.o.).

Makyta, Branislav (2006). Energetický dialóg EÚ a RF. In: Litera, Bohuslav - Makyta, Bronislav a kol., *Energie pro Evropu. Energetická spolupráce Ruska a zemí postsovětského prostoru s Evropskou unií* (Praha: EUROLEX BOHEMIA s.r.o.).

Milov, Vladimir (2006). *THE USE OF ENERGY AS A POLITICAL TOOL*. The EU-Russia Centre (http://www.eu-russiacentre.org/assets/files/Review_May.pdf, 8. 4. 2013).

NABUCCO Gas Pipeline (2013). *Overview* (<http://www.nabucco-pipeline.com/portal/page/portal/en/pipeline/overview>, 1. 4. 2013).

Nord Stream (2013). *The Pipeline* (<http://www.nord-stream.com/pipeline/>, 1. 4. 2013).

PetroStrategies, Inc. (2000a). *Oil and Gas Basics* (http://www.petrostrategies.org/Learning_Center/oil_and_gas_basics.htm, 20. 3. 2013).

PetroStrategies, Inc. (2000b). *Natural gas transportation* (http://www.petrostrategies.org/Learning_Center/gas_transportation.htm, 20. 3. 2013).

ROPA.cz (2013a). *Obchod s ropou* (<http://www.ropa.cz/obchod-s-ropou>, 27.3. 2013).

ROPA.cz (2013b). *Využití a zpracování ropy* (<http://www.ropa.cz/vyuziti-a-zpracovani-ropy/>, 27. 3. 2013).

Skupina ČEZ (2013). *ZEMNÍ PLYN, Exkurze do plynárenství* (http://www.cez.cz/edee/content/file/static/encyklopedie/encyklopedie-energetiky/02/zempl_4.html, 20. 3. 2013).

South Stream (2013). *Gas pipeline* ([ww.south-stream.info/en/pipeline/](http://www.south-stream.info/en/pipeline/), 1. 4. 2013).

Tichý, Lukáš (2009a). *Ruská energetická politika a (ne)bezpečnost EU*. natoaktual.cz (http://www.natoaktual.cz/ruska-energeticka-politika-a-ne-bezpecnost-eu-fa7-na_analyzy.aspx?c=A090525_132323_na_analyzy_m02, 8. 4. 2013).

Tichý, Lukáš (2009b). *Bruselský rybář v Kaspickém moři a plynová bezpečnost ČR*. natoaktual.cz (http://www.natoaktual.cz/bruselsky-rybar-v-kaspickem-mori-plynova-bezpecnost-cr-pjz-na_analyzy.aspx?c=A090227_205226_na_analyzy_m02, 1. 4. 2013).

Tichý, Lukáš (2010). *Nord Stream zahájen. Cesta k energetické bezpečnosti EU také?*. natoaktual.cz (http://www.natoaktual.cz/nord-stream-zahajen-cesta-k-energeticke-bezpecnosti-eu-take-p4q-na_analyzy.aspx?c=A100503_092740_na_analyzy_m02, 4. 4. 2013).

Tichý, Lukáš - Binhack, Petr (2011). Energetické vztahy mezi Evropskou unií a Ruskou federací. In: Binhack, Petr - Tichý, Lukáš eds., *Energetická bezpečnost ČR a budoucnost energetické politiky EU* (Praha: Ústav mezinárodních vztahů).

Tichý, Lukáš (2011). *Energetické diverzifikační úsilí EU a Ruska v energetice*. natoaktual.cz (http://www.natoaktual.cz/energeticke-diversifikacni-usili-eu-a-ruska-v-energetice-p1p-na_analyzy.aspx?c=A110214_115027_na_analyzy_m02, 8. 4. 2013).

Tomšík, Vladimír (2009). Energetická bezpečnost ekonomickým pohledem. In: Loužek, Marek ed., *Energetická politika* (Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku).

Traynor, Ian (2009). Europe's plan for alternative pipeline faces big problems. *The Guardian*. 7. 1. 2009 (<http://www.guardian.co.uk/world/2009/jan/07/nabucco-pipeline-problems>, 1. 4. 2013).

Youngs, Richard (2009). *Energy Security: Europe's New Foreign Policy Challenge* (London: Routledge).

6.1 Prameny

BP (2012). *Statistical Review of World Energy June 2012* (<http://www.bp.com/statisticalreview>, 7. 4. 2013).

EUR-Lex (2010). *Konsolidované znění Smlouvy o fungování Evropské unie* (<http://www.eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0047:0200:cs:PDF>, 22. 3. 2013).

EUR-Lex (1997). *Agreement on partnership and cooperation* ([http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21997A1128\(01\):EN:HTML](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21997A1128(01):EN:HTML), 8. 4. 2013).

Evropská komise (2000). *GREEN PAPER: Towards a European strategy for the security of energy supply*. (http://www.ec.europa.eu/energy/green-paper-energy-supply/doc/green_paper_energy_supply_en.pdf, 20. 3. 2013).

Evropská komise (2006). *ZELENÁ KNIHA: Evropská strategie pro udržitelnou, konkurenceschopnou a bezpečnou energii* (<http://www.eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0105:FIN:CS:PDF>, 19. 3. 2013).

Evropská komise (2007). *ENERGETICKÁ POLITIKA PRO EVROPU* (<http://www.eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0001:FIN:CS:PDF>, 22. 3. 2013).

Evropská komise (2008). *Druhý strategický přezkum energetické politiky: AKČNÍ PLÁN EU PRO ZABEZPEČENÍ DODÁVEK ENERGIE A JEJICH SOLIDÁRNÍ VYUŽITÍ* (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0781:FIN:CS:PDF>, 22. 3. 2013).

Evropská komise (2010a). *EUROPE 2020. A Strategy for smart, sustainable and inclusive growth* (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>, 7. 4. 2013).

Evropská komise (2010b). *Priority energetických infrastruktur do roku 2020 a na další období – návrh na integrovanou evropskou energetickou síť* (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0677:FIN:CS:PDF>, 3. 4. 2013).

Evropská rada (2009). *SMĚRNICE RADY 2009/119/ES* (<http://www.eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:265:0009:0023:CS:PDF>, 22. 3. 2013).

IEA (2010). *World Energy Outlook 2010* (<http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/weo2010.pdf>, 17. 3. 2013).

Ministerstvo energetiky RF (2003). *THE SUMMARY OF THE ENERGY STRATEGY OF RUSSIA FOR THE PERIOD OF UP TO 2020* (http://www.ec.europa.eu/energy/russia/events/doc/2003_strategy_2020_en.pdf, 8. 4. 2013).

Ministerstvo energetiky RF (2010). *ENERGY STRATEGY OF RUSSIA FOR THE PERIOD UP TO 2030* ([http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_\(Eng\).pdf](http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_(Eng).pdf), 8. 4. 2013).

Úřad vlády ČR (2010). *Analýza dopadů Lisabonské smlouvy* (<http://www.vlada.cz/assets/evropske-zalezitosti/dokumenty/Analyza-dopadu-Lisabonske-smlouvy.pdf>, 22. 3. 2013).

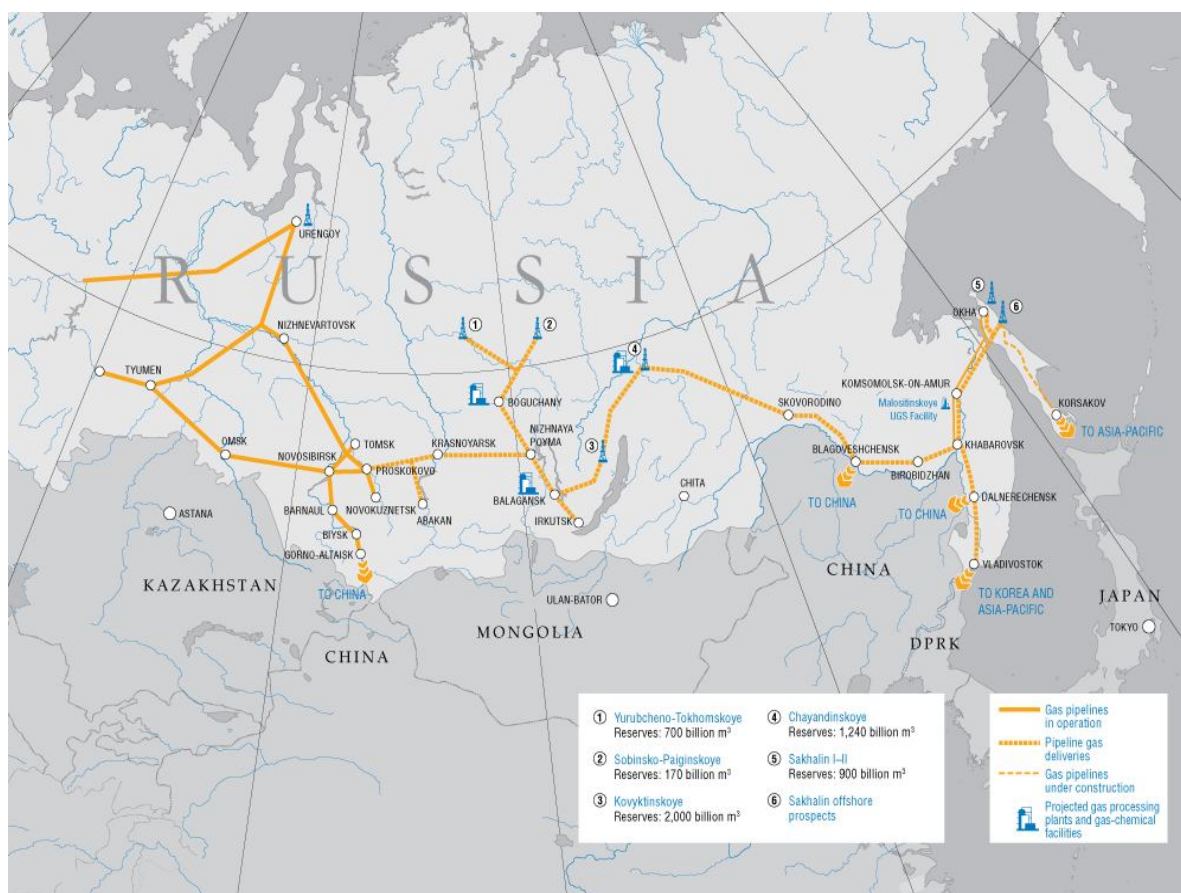
6.2 Webové stránky

<http://ec.europa.eu/energy>

<http://ec.europa.eu/eurostat>
<http://eur-lex.europa.eu>
<http://www.bp.com>
<http://www.eia.gov>
<http://www.energystrategy.ru>
<http://www.gazprom.com>
<http://www.iea.org>
<http://www.portal.nabucco-pipeline.com>
<http://www.transneft.ru>

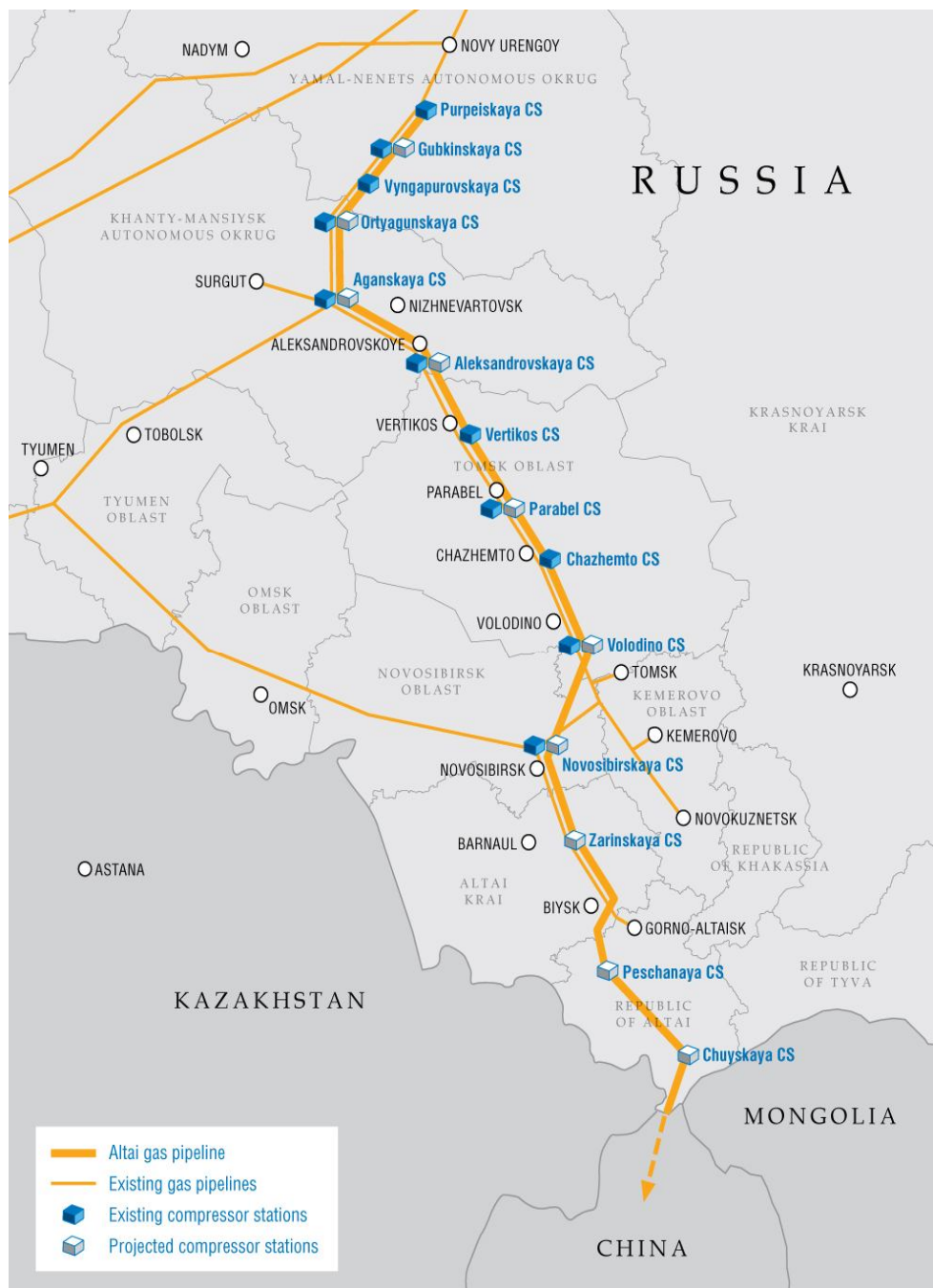
7.0 Přílohy

Příloha č. 1: Schéma projektu Eastern Gas Program (mapa)

Zdroj: Gazprom (2013). *Eastern Gas Program* (http://www.gazprom.com/f/posts/69/808097/map_4_31_new_eng.jpg, 4.4.2013).

Příloha č. 2: Schéma projektu Altaj (mapa)

Zdroj: Gazprom (2013) *Altai project*
(http://www.gazprom.com/f/posts/59/990512/map_altai_eng.jpg, 4.4. 2013).

Пříloha č. 3: Trasa ropovodu ESPO (mapa)

Zdroj: Transneft (2011). *ESPO-1* (<http://eng.transneft.ru/images/projects/vsto.gif>, 4.4. 2013).

Příloha č. 4: Schéma projektu Nabucco Západ (mapa)

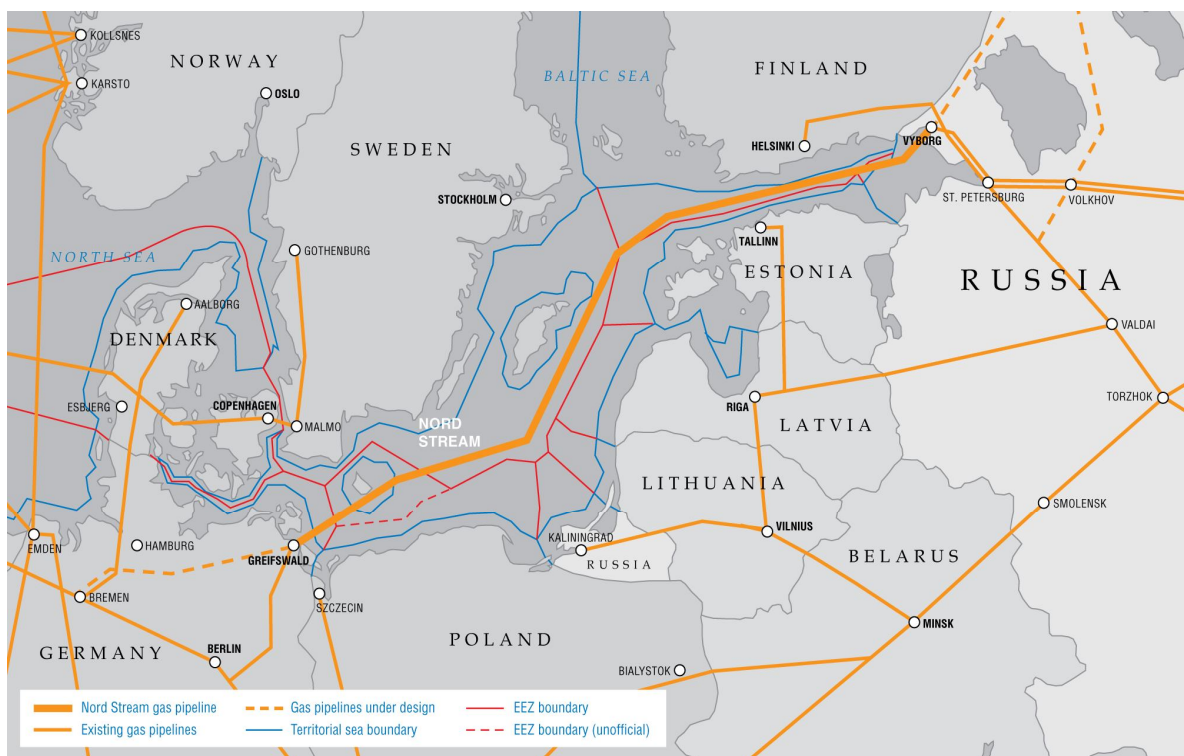
Zdroj: NABUCCO Gas Pipeline (2013). *Overview* (http://portal.nabucco-pipeline.com/userfiles/image/Overview/Grid%20Route%20Map%201_resize.jpg, 4. 4. 2013).

Příloha č. 5: Schéma projektu South Stream (mapa)

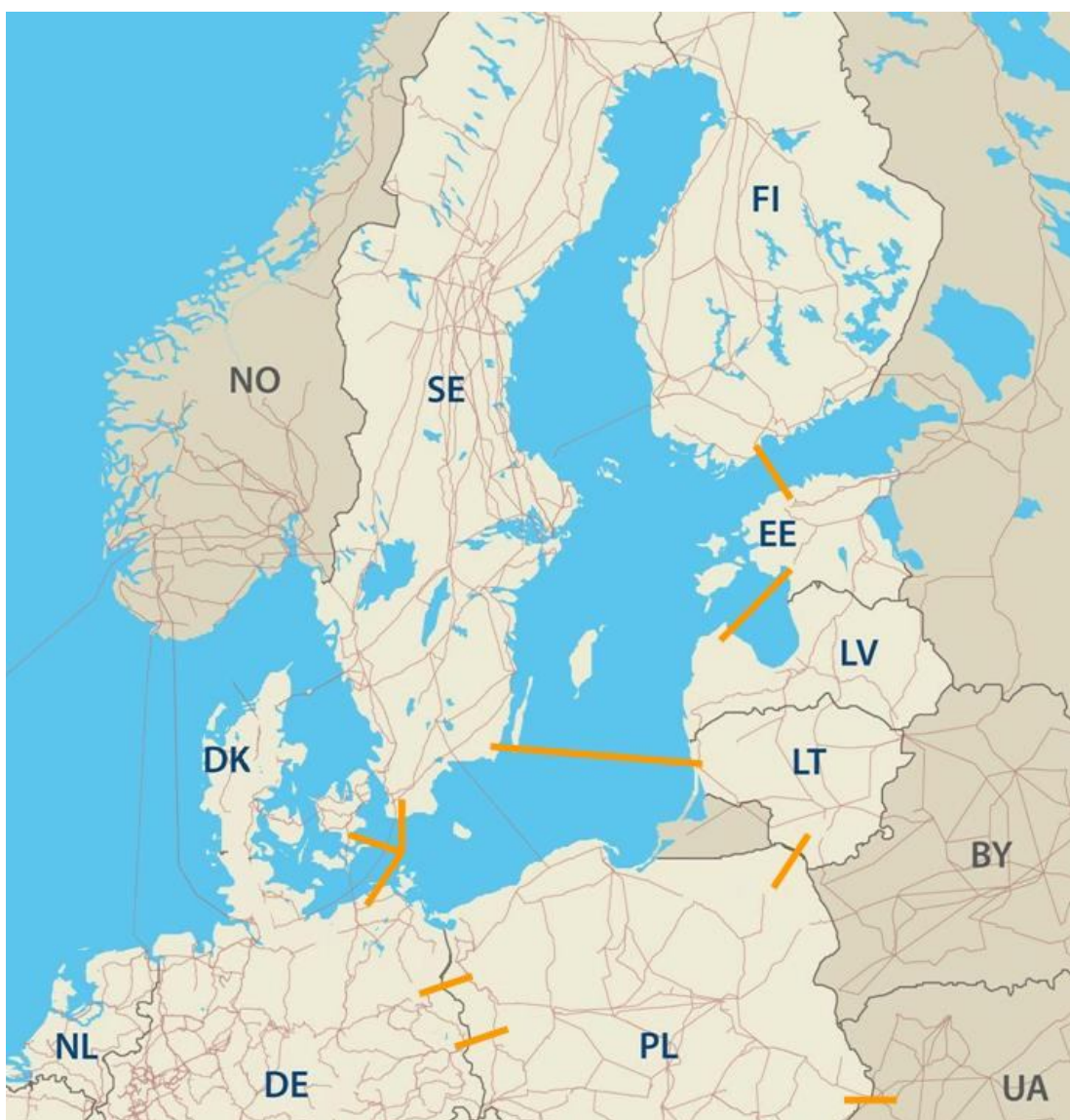
Zdroj: South Stream (2013). *Maps* (http://www.south-stream.info/fileadmin/f/maps/eng/partnership_eng.jpg, 4. 4. 2013).

Příloha č. 6: Trasa plynovodu Nord Stream (mapa)

Zdroj: Gazprom (2013). *Nord Stream*
(<http://www.gazprom.com/f/posts/34/784591/map-nord-stream-en.jpg>, 4. 4. 2013).

Příloha č. 7: Schéma plánu BEMIP (mapa)

Zdroj: Evropská komise (2013). *Infrastructure: Baltic Energy Market Interconnection Plan* (http://ec.europa.eu/energy/infrastructure/images/2009_bemip_map2.jpg. 4. 4 . 2013).